

“EGIA”
SORTA



EVSKADI'KO



EDESTIA
ESTORNES LASA TAR
BENAT'



Lisez nos livres
IRAKURĪ GURE IDAZTIAK
Lea Vd. nuestros libros

"EGIA SORTA"

"ZABALKUNDE"AREN ERANTSKIA
JAKINGAIAK ANTZEGAIK ELERTI.



EĪAREN JAKINTZARAKO
LIBURU SORTA

Beñat Idaztiak
Legazpi, 5
DONOSTIA

ATV

~~Unepitau~~
1952-XI

«EGIA SORTA»

ZABALKUNDEA'REN EUSKAL-ERANTSKIA

2 geya

1935



Irarkola. ITXAROPENA ARGITALDARIA. - Zarautz

H-11504
R-37043

ΔTV
17997

EUSKAL- EDESTIA

Estornes Lasa'tar Beñat'ek

egiña ta

Artzelus'tar Ander'ek

euskeratua



EUSKALTZALEAK'EN

ARDURAPEAN

BEÑAT IDAZTIAK

Argitaldaria

Legazpi, 5'gna.

DONOSTIA

«Egia Sorta»

- 1.—*Euskaleriko leen-gizona*. Eusko luñetan lenengo izan ziran gizonen edesti laburra. Barandiaran' dar Joseba Mikel'ek.
- 2.—*Euskal Edestia*. Umiei eusko-edestia erakusteko lenengo idaztia. Estornes Lasa'tar Beñat'ek.

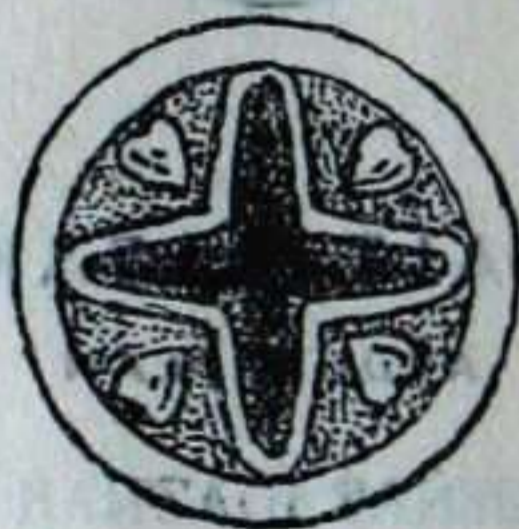
DATORTZKIGUN IDAZTIAK:

Garoa. Irakurgaia. Agiré'tar Domeka'k.

Santxo Garzes. Kanpion'dar Artur'ek. Zinkunegi'k euskeratuta.

Laralde'ko Lorea. Kanpion'dar Artur'ek. Agiré'tar Domeka'k euskeratuta.

Nonni ta mami. Islandiar mutiko biren gertaldiak. Doitxeratik euskeratutako irakurgaia. Muxika'tar Palgida S. I. euskeratzailea. Jon Stewenson S. I. egilea.



Baita ari gera idazti berezi batzuek euskeratzen, eta beste batzuek, beñero argitaratzeko, eratzen ere, batik-bat euskal-eredu diran Axular, Etxebefi'tar Joanes, Oienart, D'Etxepare, Etxebefi'tar P., Lafamendi ta Mendiburu'renak eta beste.



AURKIBIDEA

Ofialde

Lenengo zatia. Leen euskaldunak.

1'go. ikasgaia.	Euskaldunak.....	9
2'gn.	» Afiaroa	10
3'gn.	» Metalaroa.....	11
4'gn.	» Fenizia, kartago ta efomatafak	12
5'gn.	» Efomatafak.	13
6'gn.	» Erakunde ta oiturak	14
7'gn.	» Kinbritafak	15
8'gn.	» Kristautasuna.....	16
9'gn.	» Basatiak	18
10'gn.	» Frankotafak	20
11'gn.	» Jermaniatak eta arabiatafak	21
12'gn.	» Moroak eta asturiatak	23
13'gn.	» Lenengo buruzagia.....	24

Bigafen zatia. Abefi batasuna.

14'gn. ikasgaia.	Efegetza	27
15'gn.	» Gizarte erakundea.....	28
16'gn.	» Lenengo efegeak.....	29
17'gn.	» Ber-jabetzea	30
18'gn.	» Euskalefia'ren aunditasuna.....	31
19'gn.	» Efi erakundea.....	32
20'gn.	» Mugazbafengo erakundea.....	33
21'gn.	» Zatitzea.....	34
22'gn.	» Bizkala, Aragoa ta Balona banatzea.....	35

	<u>Ofialde</u>
23'gn. ikasgaia. Eñioja ta Bizkaia'ren azken banatzea.....	36
24'gn. » Araba ta Gipuzkoa galdu	37
25'gn. » Jakingai ta ertigaiak.....	38
26'gn. » Ondasun gaiak.....	39
27'gn. » Lege gaiak.....	40
28'gn. » Erlijioa	41

Irugañen zatia. Ondakiñak.

29'gn. ikasgaia. Euskalefia zatitua	45
30'gn. » Anai arteko guduak.....	46
31'gn. » Napañoa: Efege afozak	48
32'gn. » Juan II'ren nasteak.....	49
33'gn. » Frantzesak ta inglesak.....	50
34'gn. » Napañoa menperatzea.....	52
35'gn. » Azkatasun aldezko lenbiziko gudatea.....	55
36'gn. » Azkatasun aldezko bigañen gudatea	56
37'gn. » Españañ agintaritza.....	57
38'gn. » Azkatasun aldezko irugañen gudatea	58
39'gn. » Eusko Eñia nola zegon	59
40'gn. » Eñi erakundea.....	60
41'gn. » Eñi-almenak	61
42'gn. » Gizarte erakundea	62
43'gn. » Jakingai ta antzegaiak.....	63
44'gn. » Ondasun gaiak.	64
45'gn. » Eskutza.....	66
46'gn. » Erlijioa	67
47'gn. » Eusko zabalkundea.....	69

Laugañen zatia. Ondamendia.

48'gn. ikasgaia. Eusko Eñia'ren ondamena	73
49'gn. » Españañ efegeak.....	74
50'gn. » Eñi erakundea.....	75
51'gn. » Eñi erakundea.....	76
52'gn. » Gizarte erakundea	77
53'gn. » Jakingai ta antzegaiak.....	78
54'gn. » Ondasun gaiak.....	79
55'gn. » Frantzia'ko matxinada.....	80
56'gn. » Frantzia'fafen etoñera.....	81
57'gn. » Españañ matxinada.....	83
58'gn. » Karlatar gudateak.....	85
59'gn. » Azkatasunaren amaia.....	87
Egilearen liburuak	88
Agertzekoak.....	88

LENENGO ZATIA
LEEN EUSKALDUNAK

LENENGO IKASGAIA

EUSKALDUNAK

Euskaleria.—Aurénéko biztanleak etoñi zira-
nean, baso ta sapañez josia zegon gure eña.

Lenengo biztanleak.—Gure abeñira etoñitako
aurén-aurénéko gizonak, euskaldunak dira. Inork ez
daki nundik norakoak diran. Batzuek diotenez Asia'
tik etoñiak ditugu, besteen iritzian beñiz Afrika'tik
etoñi ziran, eta badira Atlantida ugartetik etoñiak
dirala uste dutenak ere.

Lenengo Euskaldunen bizikera.—Ibai ertzetan
bizi izan ziran batez ere, eta gero, aitz eta arkaitz
zuloetan. Eizea ta añantza zituzten janbideak, ta
abere lañuak, beñiz, soñeko.

Oroigalñuak.—Lengo euskaldun abek, ildakoen
izenean oroigalñuak jaso oi zituzten. Dolmenak,
mai antzera jañitako añi zabal aundiak ziran, ta luñ-
ean sartuta zutik jañitako añi bakañak, beñiz, me-
nirak.

Erljioa.—Eguzki, ilargi, ituñi ta zuaitzak gurtzen zituzten euskaldunak, Mari edo ekaitz-jainkoa ta sorgin ta lamiñetan sinisturik.

GALDEBIDEA.—¿Nola zegon Euskaleñia auñeneko biztanleak etoñi ziranean? ¿Nortzuk izan ziran abek? ¿Nola bizi ziran lenengo euskaldunak? ¿Zer jaten zuten? ¿Nolako jantziak zituzten? ¿Zer dira dolmenak? ¿Eta menirak? ¿Zein gurtzen zuten euskaldunak garai artan?

BIGARĒN IKASGAIA

AÑIAROA

Añiaroa.—Añia lantzen ikasi zuten euskaldunak, onela izkilu zoñotz edo lanerako gai biurturik.

Bizikera.—Eizea ta añantzari ezik, artzaintza ta nekazaritzari eldu zioten, atxuñá, laia ta aizkora erabilirik. Geroxeago, luñari garia, garagañá ta beste ale batzuek emanarazten ikasi zuten.

Etxe abereak.—Sei etxe-abere mota ezagutu zituzten gutxienez: Zakuñá, idia, ardia, zeñia, zaldia ta astoa.

Auñerapena.—Ezuñezko edo añizko aizkorak, atxuñak, guraizeak, eztenak, mañuak eta beste langaien batzuek egiten zituzten. Lur gañean jaso zituzten txabolak, bata besteakin zer ikusirik gabe edo ugarte antzera, ta tresnak eta jantziak obetu zituzten.

Eñikera.—Luñak lantzen asitakoan, sendiak bildurik, eñiak sortzen dituzte, elkañekin bizi ta elkañi laguntzeko asmoz eraturik.

GALDEBIDEA.—*Añiaroa.*—¿Luñari zer emanarazten ikasi zuten? ¿Zeintzuk izan ziran aro artako etxe-abereak? ¿Langaiak zerekin egiñak zituzten? ¿Nola sortu ziran eriak?

IRUGAÑEN IKASGAIA

METALAROA

Lenbiziko etsai etoñerak.—Kelta ta iberitañak ditugu, euskaldunak askatasun aldezko buñuka gogoñera bearturik, aben bizikera paketsua eten zuten auñeneko etsaiak.



Artzaintza

Keltak eta Iberitañak.—Keltak gure eñira etoñi ziranean, Afrika'tik etoñitako iberitañakin topo egin zuten. Jakintza bidean atzeratuagoak izanik, ezin izan zuten ez batzuek ez besteak euskaldunik menderatu.

Metalen ezaguera.—Urteak ziran euskaldunak uráida, kobrea, ezagutzen zutela, baña burnioria, bronzea, arkitu zutenean, aizkora, aizto, ezpata, azkon ta soñeko apaingariak arekin egin zituzten. Geroztikakoa da burnia, metaletan gañantzitsuena.

GALDEBIDEA.—*Euskaleñi'ra etoñitako lenengo etsaiak.*—¿Nortzukin topo egin zuten Keltak, Iberitar luñaldera etoñi ziranean? ¿Zer egin zuten euskaldunak burnioriarekin? ¿Zer arkitu zuten auñena, burnia ala burnioria?

LAUGAÑEN IKASGAIA

FENIZIA, KARTAGO TA EÑOMATAÑAK

Feniziatañak.—Mediteñaneo itxas-ertzean, Asia Txikienean, bizi ziran feniziatañak, gure eñira etoñi ta Baiona *inguruan salerosteñi* bat sorturik, euskaldunakin artu-emanean asi ziran.

Kartagotañak.—Feniziatañen ondoren, Kartagotañak etoñi zitzaizkigun Euskaleñi ingurutara. Kartagotañen buru zan Asdrubal il zutenean, Anibal aukeratu zuten oñordeko. Onek, eñomatañei *egundo* ez barkatzeko, *goñotozko* itza emana zuan.

Anibal.—Anibal'ek euskaldunai eskeñitako sari ta ordañagatik, asko juañ ziran aren gudulari bezela Italia'raño. Canas'ko gudaketan bereziki nabarmendu ziran.

Eñomatañak.—Eñomatañak, Publius Kornelius buru zutela, Kartagotañak Iberia'n zuten almena zapaldu, ta gero Euskaleñia'ren jabe egin nai izan zuten.

GALDEBIDEA.—¿Nun bizi ziran Feniziatarak? ¿Zertara etoñi ziran gure etira? ¿Feniziataren ondoren nortzuk etoñi ziran? ¿Nor izan zan Asdrubal'en oñordekoa? ¿Zergatik juan ziran euskaldun asko Anibal'en gudaroztean? ¿Nun nabarmendu ziran euskaldunak? ¿Zer egin zuten eromatarak?



Gudua

BOSGAÑEN IKASGAIA EROMATARAK

Erromatarak.—Euskaldunak bakean bizi ziren erromatarekin; kantabroak izan zuten gudualdiak, baño euskaldunak ongi artzen zuten erromataren

bitartekotasun leuna; oken bidez, uxatzen zuten iberotañen mendekunde aztuna.

Eñomatar agintea.—Hispania ta Galia luñaldetan, ordea, jaun ta jabe izan ziran eñomatañak. Mendertzaleak, beren izkuntz, lege ta oiturak ezañi zizkieten galiatañei ta españañai.

Kalagoñi inguratzea.—Euskaldun ta eñomatañak, elkañi emandako pake-itza ondo zaitu zuten. Baña Sertorius, eñomatar gudalburua, Sila diktadorearen aurka jeiki zanean, Kalagoñi, eusko uria, Sertorius'en alde jañi zan. Ta orduan, eñomatañak beren gudataldeakin inguratu zuten uria, luzaro alaxe eukirik. Azkenik, goseak menderatuta, etsaien eskutan erori baño naiago izanik, euskaldunak beren buruak sutara eman zituzten.

GALDEBIDEA.—¿Euskaldun ta eñomatañen arteko zera nola izan zan? ¿Hispania ta Galia'n nagusi izan al ziran eñomatañak? ¿Euskaldunak eta eñomatañak pakea ondo zaitu al zuten? ¿Zer egin zuten euskaldunak Kalagoñi'n?

SEIGAÑEN IKASGAIA

ERAKUNDE TA OITURAK

Lenengo Euskaldunak.—Lenengo euskaldunak osatutako gizatalde salak, gaur Napañoa, Zuberoa, Lapurdi, Benapañoa, Gipuzkoa, Araba ta Bizkaia izena duten luñaldetan bizi ziran, luñalde abek, batetik Castro Urdiales'eraño ta bestetik Eñioxa mugaño ta Aragon ibaiaren ituñialderaño, Jaka uria ere bañenen artuta, zabaldurik.

Estrabon'ek emandako beñiak.—Estrabon izen aundiko lutelestilari edo jeografialariak dionez, orduko euskaldunak, ileak luze ta askatuta erabili oi zituzten; buñukarako, kopeta lotzen zuten; malukatutako ezkur igarakin egiten zuten ogia; urteai ta aginpideari zegokionez exeri oi ziran otordutan; ta dantzazaleak izanik, txistu ta tronpeta bakañaren otsean dantzatzen ziran, nork jauzka aundiagoa egin ta nor egokiago luñeratu, bata-bestearen leian jardunik.

Iltzeko *epaia* merezitako gaizkileak, mendian bera *amiltzen* zituzten; ta gurasoiltzaleak abeñi mugetatik uruti añikatzen zituzten.

GALDEBIDEA.—¿Zein ziran euskaldunen, luñaldeak, eñomatañen garaian? ¿Nola erabili oi zuten ilea? ¿Zerekin egiten zuten ogia? ¿Zein eresi maite zuten? ¿Nolako dantza egiten zuten? ¿Gaizkileak nola zigortzen zituzten? ¿Ta gurasoiltzaleak?

ZAZPIGAÑEN IKASGAIA

KINBRITAÑAK

Kinbritañen etoñera.—Jesukristo'ren auñetiko 124'g. urtean sartu ziran Euskaleñia'n, Eñonkari ibañeko Izaba lepotan bañena, kinbritañak, bidean arkitu ainbat eñi eñeaz. Euskaldunak lenengo *izialdura* ematutakoan, pila aundia bildu, ta ebain-ebain egin zituzten, beñiro Galia aldera itzularazirik.

Nolakoak ziran Kinbritañak.—Kinbritar zaldunak zerabizkiten buñukaetan, abere basati ani-

tzen mutur ikaragañien irudiak zituzten. Gizon aundiak ziran, ta bufukan nekatzen etziranak. Buñuka galtzen bazuten, beren emazteen eskutan utzi oi zuten bizia, ta abek, auñak ere ber-berak ito ondoren, beren burua iltzen zuten.

Iru beiko zerga.—Auñamendiz aruzko Baretetz ibañekoak erakutsi zien nunbait Kinbritañai gure eñirako bidea. Ta abek zapaldu ondoren, sekulako buñuka sortu zan eñonkariar ta Baretetz'eko bearnetañen artean. Azkenik gureak irabazi zuten, ta geroztik, urtero, mundua mundu dan artean, iruna urteko iru bei, oso, sendo ta ile berdiñekoak ematera beartu zituzten galtzaleak. Oraindik ere antzin-antziñako oitura onek irauten du.

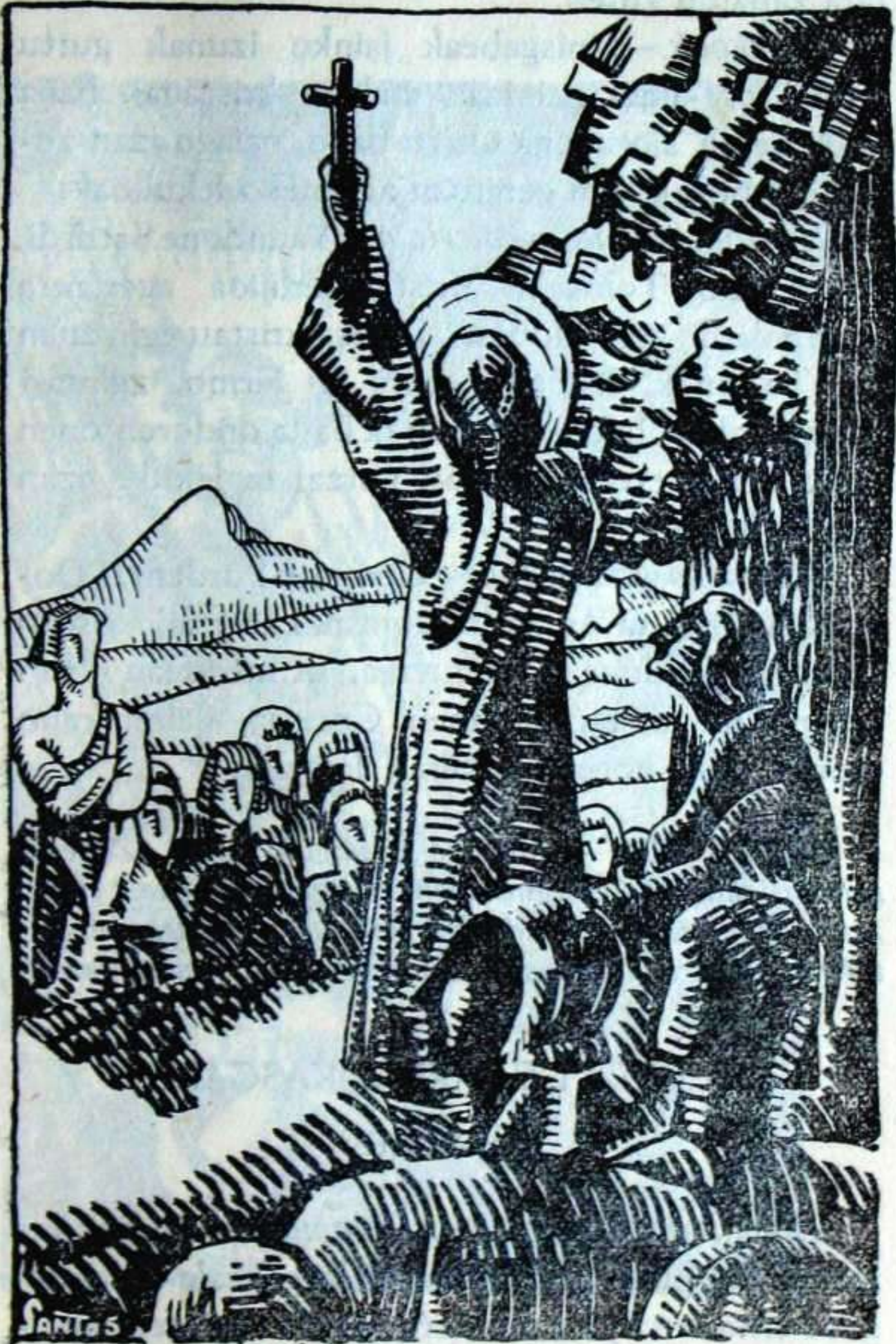
GALDEBIDEA.—¿Noiz sartu ziran Kinbritañak Euskal-efi'n? ¿Nolakoak ziran Kinbritañak? ¿Zer da Iru beiko zerga? ¿Nundik norakoa da ordainbear au? ¿Noizdaño iraun zuan zerga onek, ala oraindik ere irauten al du?

ZORTZIGARĒN IKASGAIA

KRISTAUTASUNA

Kristautasuna.—Ipañ-euskaldunak eñomatañakin izandako gudua amaitu zanean, jaio zan Judea'ko Belen'en Jesukristo gure Jauna. Gizonai Egia azaltzera, ta benetako Jaungoikoa maitaraztera etoñia genuan.

Bialduak.—Zeruetaratu baño len, Jesukristo'k orduan ezagutzen zuten Munduko eñi guzietara juateko ta Ebanjelioa azaltzeko agindu zien bere ikas-



Amando Donea

leai. Bialduak, agindua beterik, Beñi Ona eñi guzie-
tara zabaldu zuten.

Lekukoak.—Sinisgabeak jainko izunak gurtu
edo adora-arazi nai izan zizkien kristauai, baña
abek beren sinismena ukatu baño, naiago izan zu-
ten il. Abexek izan genituan auñeneko lekukoak.

Kristautasuna Euskaleñia'n.—Yaundone Satordi,
Frantzia'ko Tolosa'ra Kristau erlijioa agertzera
etoñi zalarik, gero Honesto Donea kristau egin zuan
an. Ta onek, Iruña'ra etoñi ta Firmo, agintari
nagusietakoa, bataiatu zuan, ta baita ondoren onen
seme Pirmin ere. Pirmin au gotzai ta lekuko izan
genuan gero.

Azkeneko Azalpenak.—Geroztik Purdentzi Do-
neak Araba'n ta Amando Doneak Laburdi'n, osotu
zuten euskaldunen kristautzea. IX mendean il zan
Legoi Donea, euskaldunen Gotzaia, Baiona'raño
etoñiak ziran normandiatarak ilarazita.

GALDEBIDEA.—¿Nun jaio zitzaigun Jesus? ¿Zer egin
zuten Bialduak? Zer egin zuten sinisgabeak? ¿Nola iritxi
zan kristautasuna Euskadi'ra? ¿Nortzuk izan ziran eusko-
tañen azken kristautzaleak? ¿Zer egin zuten normanditarak?

BEDERATZIGAÑEN IKASGAIA

BASATIAK

Eñomatar Agintaritzaren amaia.—Europa'tar
ipañaldean bizi ziran eñi basatiak, goseak bultzata,
gure eñitarantz jo zuten, eñomatañen agintea zapal-
durik.



Basatiak

Eri basatiak.—Éromatar agintaritzza zapaldu zuten jermaniar ériak, abexek izan ziran: suebotarak, alandarak, frankotarak, bandalotarak, Huntarak eta gohtarak.

Basati abek iñon gelditzen etziran taldetan bizi zenituzten: gizon aundiak ziran, ile goñi ta begi urdiñak, eiztari ausartak eta oso buñukalariak. Jakintzaz, éromatañen azpitik zeuden.

Euskaleña'ren egoera.—Etsaiez inguratuta, Euskaleña'k sekulako buñuka ta gudurik gogoñenak izan zituan basati oiekin bere askatasuna zaitu nairik.

Askatasuna.—Rekiari, Eurik, Txildebert, Klotari ta Leowigild, España ta Prantzia osoa mendean zituzten gohtarañen buru edo éregeen aurka, gogor bai gogor egin zuten buñukan euskoak. Ta Ostrowald, Prantzitar Tolosa'ko dukearen aginte garaian, ekin zioten euskaldunak eta Garona ibairaño zabaldu zituzten beren luñaldeak.

GALDEBIDEA.—¿Éromar agintea nola bukatu zan? ¿Zeintzuk izan ziran Euskaleña menderatu nai izan zuten basatiak? ¿Nola gelditu zan gure éria? ¿Zein éregekin buñukan egin zuten euskaldunak?

AMARGAÑEN IKASGAIA

FRANKOTARAK

Eusko-duketza.—Ipañ-euskotarak, gure aberña menperatu nairik zebiltzan Teodoberto ta Thierry'rekin sekulako buñukak izan ondoren, Jenial izeneko bat duketzat ezagutu zuten, egoaldekoak Si-

sebut ta Suintil, gohtarakin, egiñalean bufukan ariziran bitartean. Onela eratu zuten ipar-euskotarak lateñitxo bat, Eusko-Duketza izenarekin.

Euskaldunak jeiki.—Ipar-euskoak etzuten luzaro iraun menperatu itxura artan, ba 626'gn. urtean Jenial'en ondorengo Aighino dukea zapaltzen dute.

Gudua beñiro.—Andik bi urtera, Karibert, frankotar egegeak, garaitzen ditu euskaldunak, eta aben luñaldea bere Tolosa'ko eñari erantsi nairik saiatzen da. Baña egege au ildakoan, ipar-euskotarak beñiro zapaltzen dituzte frankotarak, aben eñaldea zearo ondaturik.

Zubero'ko gudaketa.—Kadon, Dagobert frankotar egegearen buruzagi bulartsu-bulartsua, sartu zan Zubero'n gudamutil askokin; eta eñiak eñe ta zuberotarak bere mende artu zituan. Baña abek, geroago, Arinbert buru zuan frankotar gudozte zapaldu zuten, Arinbert berbera antxe erailik. Auxede, Zubero'ko Gudaketa deritzaiona.

GALDEBIDEA.—¿Eusko-Duketza nola eratu zan? ¿Noiz jeiki ziran euskaldunak? ¿Frankotarakin beste buñukik izan al zan? ¿Ta Zubero'ko Gudaketa nolatan izan zan?

AMAIKAGAÑEN IKASGAIA

JERMANIARAK ETA ARABIATARAK

Eusko-Akitaniar batasuna.—660'gn. urte alde-
ra, Akitania'ko Egegeñian Tolosa'ko Peli agintari za-

la, euskaldunak, bidez aldaturik, beren Duketzat ezagutu zuten, eunkia bete baño geiago iraun zuan Eusko-Akitaniar arteko batasuna osaturik.

Bisigotañak.—Frankotañen Eñegeñaldetako mugetan, euskaldunak Akitania'rekin bat egiten zuten bitartean, gañontzeko euskaldunak España'ko bisigotañekin etengabeko buñuka zebilkiten, abek gu menderatu nai ba-ginduzen.

Wamba'rekiko gudaketak.—Wamba gohtar eñgeak, Euskadi osoa bere mende artu nairik, euskoen aurkako gudarik izugañienari ekin zion. Etzuan bere asmo zitalik bete, baña Iruña urirañokoaren jabe egin zan alditxo batean

Euskaldunen erantzuna.—Euskaldunak ainbeste eramateko jaioak ez izaki ordea. Ta Froya izena zuan gotar aundiki bat Rezesbinto eñgearen aurka jeiki zanean, aren alde jañi, ta bisigotañen luñak zearo ondatu zituzten. Erantzuna, gogoña, agian gogoñegia izana diteke.

Arabiatañak.—Eñodeika, edo Eñodrigo, gohtañen azkeneko eñgea, Iruña artu nairik zebilela, sartu ziran afrikatañak Andaluzia'n bañena, Julian Kondeak lagunduta. Eñodeika eñgea, Iruña'koa utzi ta arabiatañen bidera irten zan, abek geldiarazi nairik; baña Guadalete'ko gudaketan bera menderatu ta il zuten. Arabiatañen agintepean zan laster España guzia, ta Euskadi'ren jabe ere egin nai izan zuten.

GALDEBIDEA.—¿Noiz osatu zan Eusko-Akitaniaren batasuna? ¿Zertan ziran bitartean ego-euskaldunak? ¿Wam-

ba erregeak nai zuanik iritxi al zuan? ¿Nola erantzun zioten euskaldunak? ¿Noiz etoři ziran arabiatarak? ¿Nundik etoři ziran arabiatarak?

AMABIGAÑEN IKASGAIA MOROAK ETA ASTURIAÑAK

Musulman gudozteak.—711'gn. urtean Afrika'tik etořitako musulman gudozteak, gotařen eñialde osoa berealako batean menderatu ondoren, gure Aberi mugetara iritxi ziran.

Abderrahmen «Gafeki»ren ondapena.—Abderrahmen «Gafeki», emir beltza, Euskaleña'ren aurka ausartu zan, Iruña'tzaz jabetu ta Prantzi'ko Tolosa'raño iritxirik. Eudon dukeak eta Karl Martel'ek Poitiers'en menderatu ta Eronkari lepoan bařena iges eginarazi zioten. Leire aitzetan zaitu zuten euskoak, ta ebain-ebain egin eta il zuten. 732.

Abderrahmen I'goa.—Cordoba'ko Erege onek ere bialdu zuan gure luřaldetara beste gudozte bat; baña bereak artu ta atzera egin bear izan zuan.

Asturiañak.—Ipařaldeko frankotañak batetik eta egoaldeko arabiatarak bestetik zituela, euskoak beren buruak zaitzeko laři-laři nabaiturik, asturiañak Euskadi'ren jabe egin nai izan zuten. Alpeřik ordea, euskoak aien asmo zitalak asmo uts biurtu zituzten eta.

Nor bere bidetik.—Waifre eusko dukea il zuteanean, bere oñordeko Lup II'k Baskonia ta Akitani'ko duketzak banatu zituan, Eusko-Akitaniar batasuna etenik.

GALDEBIDEA.—¿Noraño iritxi ziran moroak Afrika' tik etofi ziranean? ¿Nola gertatu ziran Adufamen «Gafe-ki»ren ondapen eta eriotza? ¿Zer egin zuan Adufamen I'goak? ¿Euskadi'ren lañaldiaz baliatuta zer egin nai izan zuten asturiatak? ¿Nola eten zan Eusko-Akitaniar batasuna?

AMAIRUGAÑEN IKASGAIA

LENENGO BURUZAGIA

Oreaga.—778'gn. urtea txit alaia izan zitzaigun euskoai. Karlo Magno enperadoreak, Zaragoza'ra-koan, Iruñe'ko añesiak zearo ondatu zituan. Baña atzerakoan, bere eñialderatzerakoan, Oreaga'ko lepotan itxogin zioten euskaldunak, eta prankotar gu- doztearen gañera eroriaz, egundoko erailketa egin zuten. Gudaketa ontan, Prantzitar gizonik irtene- nak il ziran.

Eblo ta Aznar.—Eusko-akitaniar batasuna au- tsi zanetikan, etengabe frankotañakin buñukan ari ziran euskaldunak menderatzeko, Eblo ta Aznar bialdu zituzten. Baña Oreaga'n bertan garaitu ta aña- patu zituzten biak.

Lenengo Eñegea.—Abeñiaren etsaiakin beti buñukan ari bear onek, gudariantzako buruzagiren baten beaña nabarierazi zien euskotañai. Ona nola sortu zan Iruñe'ko Eñegetza, Baskonia'ko duke txit ezaguna izandako Eneko Aritza, napaña, eñege au- turik.

GALDEBIDEA.—¿Nola izan zan Oreaga'ko gudaketa? ¿Eblo ta Aznar kondeak nun añapatu zituzten? ¿Zergatik aukeratu zuten Lenengo eñegea?

BIGAÑEN ZATIA
ABERÍ BATASUNA

AMALAUĞAŘEN IKASGAIA

EŘEGETZA

Auñamendi'ko Eřegeřia.—824'gn. urte aldera. Eneko *Aritza*, euskaldun gizataldeen eřege aukeratu zutenean, sortu zan Auñamendi'ko Eřegeřia. Auñamendi'ko lenengo eřegeak, buřukan ari beařa izan zuten. Euskaleři'ko lur lauetan nagusi genitun beltzakin.

Eři-Erakundea.—Bizkaia, Gipuzkoa, Araba, Laburdi, Zuberoa ta Napařoa, nola edo ala eratutako euskaldun gizataldeak ziran orduan, ta geienak, Eneko *Aritza*, auřeneko buruzagi jatořaren babe-sera bildu ziran.

Eřegea.—Gudualdian, guduozteen buru zan eřegea; gudu garaietako buruzagia genun beraz, irabazitako lur ta sari banatzalea. Gai lařienetan eřiko zařenen iritziak entzun bear izaten zituan.

Eusko Eřegeřala.—Auřeneko eřegeřala euskaldun jatořikoa izan zan, ta amasei eřege eman zizkion abeřiari, euskotařak guziak, 824'gn. urtean aututako Eneko *Aritza*'rekin asi ta 1234'gařenean ijzan Santxo *Azkařa*'rekin amaiturik.

GALDEBIDEA.—¿Nola sortu zan Auñamendi'ko Etegetza? ¿Nola eratua zegon Euskalería? ¿Zer egin bear zuan etegeak? ¿Aurenko etegesalak zenbat etege eman zituan?

AMABOSGARREN IKASGAIA

GIZARTE ERAKUNDEA

Guziak aundiki.—Etzan Euskaleri'n bertako semeen arteko malik. Guziak odol garbikoak izanik, guziak berdin; ez ordea, beeratuz, guziak mo'oi egiten dituan berdintasunarekin, gora jasoaz guziak egoki egiten dituanarekin baizik.

Gizarte malak.—Baña Iruñe'ko etegearen itzale-ra, eusko erakunde au aldatu xamar egin zan denborarekin, erbesteko etegeen inguruetan bezela, gizarte malak azaldurik, itxuraz bederik. Alare, gipuzkoar ta bizkaitarak erakunde zaa'ra osorik zaitu zuten.

Judutarak.—Antziñatik bizi ziran gure etian judutarak, batez ere Liza'ra, Muskaria edo Tudela, Iruñe, Lerin ta Gazteiz'en.

Sendia.—Eusko gizarte-erakundearen oña'i, sendia degu. Ta sendiaren osaga'i be'iz, etxe-ontasunaren iraupena. Abenda-onbide guzien ikastola, orixe degu: sendia.

Jabetza.—Euskaleri'n bein ere ez da iñoren jabetza ezagutu. Iru jabetza mota nabari ditezke: norberarena, elkartearena ta etegearena.

GALDEBIDEA.—¿Nolatan izan zitezken euskaldun guziak berdin? ¿Gizarte malik izan al genun? ¿Nun bizi ziran ju-

dutañak, gure erian? Sendia. ¿Zara al da jabetza ez izatea gure erian?

AMASEIGAÑEN IKASGAIA

LENENGO EREGEAK

Eneko Ximenez Aritza.—Frankotañak Euskaleñi'ko Duketzatik botatako Ximeno dukearen semea zan. Euskaleñi'ko egoalderatu zalarik, len esan bezela, euskoen eregetzat aukeratu zuten. Eñonkari ibañoeko Izaba eña, uri nagusi egin zuan.

Aragoa.—Andik urte batzuetara Iruñe'ko eregeak, Aznar Santxo bere aidea, Jaka'ko luñaldetara bialdu zuan. Onek, beltzak andik bota, ta Aragoi'ko Kondeña sortu zuan, nafañakin batera izateko.

Normandiatañak.—Normandiatañak, Europa ipañaldeko basalapuñak deituak, sartu ziran Adur ibaian gora, Baiona arturik. Gero Auñamendia pasa, ta *Aritza*'ren ondorengo Iruñe'ko eregea, Gartzia Ximenez, arapatu zuten. Bere burua *azkatutzeko* 70.000 dukat ordaindu beña izan zuan.

Muza.—835'gañenean, napar eregeak, Albelda, Logroño aldeko eña, inguratu zuan, ta inguratutako eñiari laguntzera Zaragoza'tik etoñitako Muza, gudualdi gogoñean zapaldu zuan.

GALDEBIDEA.—*¿Nundikakoa zan Eneko Aritza? ¿Nola sortu zan Aragoa'ko Kondeña? ¿Nun bañena sartu ziran normandiatañak Euskaleñi'n? ¿Nork eta nola garaitu zuan Zaragoza'ko Muza?*

AMAZAZPIGAÑEN IKASGAIA

BER-JABETZEA

Gartzia II, Iñigez.—Érege saiatua ta kementsua, ta sinismen bizikoa izan zan. Fortun ta *Oneka*, bere semeak, etsaien eskutan galdu ondoren, 882' gn. urteko gudatean il zan. Beltzen aurka ondo zaituak zituan, Araba, Yefi, Ibaña, ta Ledia edo Liedena.

Normandiatarak.—863'gn. urtean sartu ziran beñiro normandiatarak gure eñian, Laburdi'n bañena, Arnaut, Euskaleñi'ko Dukearen zaipean zegon au.

Fortun jauna.—Gartzia II, *Iñigez'*en oñordekoa izan zan, ogei urte katepean egon ondoren, Kordoba'tik itzuli zanean. Geroago, Leire'ko lekaidetxean sartu zan.

Ber-jabetzea.—Santxo Gartzeitz, érege beñiak, Gaskuña Nagusia ta Eñioxa beñ-irabazi zituan, moroak Tarazona, Agreda ta Soria'tik botiaz; baña Yunkadia'n (Valdejunquera) abek menderatu zuten. Beñ-jabetzeari bultzada aundia eman zion alare.

Bere seme Santxo III, Santxez'ek, sortaldeko Eñioxa, españiañen mendetik atera nai izan zuan, ta Zirueña'n zapaldu zituan, Fernan Gonzalez kondea arapaturik.

Iruñe inguratzea.—Santxo IV, Gartzeitz, Napañoa'ko érege bikaña, lapuñtañai normanditañen aurka zerabilten gudan laguntzera joana zan, ustekabean eta ura kanpoan zala jakiñik, moroak Iruñe'ko aúrean azaldu ziranean. Érege jator arek,

Auñamendi'n eluía zala ta gudulariai abarkak jantzi-arazirik, atzera ekaí zítuan. Eta bai Iruña gaizkatu ere. Geroztik Santxo Gartzeitz Abarka izenarekin ezagutzen degu. Onen seme Gartzia Dardartiak, Almanzor'en ekiñaldiai ederki erantzun zien.

GALDEBIDEA.—¿Nor izan zan Gartzia II, Iñigez? ¿Noiz sartu ziran Laburdi'n bigaten aldiz, normandiatarak? ¿Nor izan zan Fortun jauna? ¿Nork asi zuan gure eñiaren beñ-erosketa? ¿Nundik bota zituzten moroak? ¿Iruña nolatan inguratu zuten abek? ¿Zergatik deitzen zaio Santxo IV, Gartzeitz'i Santxo Gartzeitz Abarka?

EMEZORTZIGAREN IKASGAIA

EUSKALERIA'REN AUNDITASUNA

Abeñi batasuna.—Santxo Nagusia eñege zala, ta Napañoa'ko Eñegetzapean, azaltzen zaigu Euskalería osoenik. Izan ere, berarekin batera baitzítuan orduan Napañoa'k, Araba, Gipuzkoa, Bizkaia, Laburdi, Zuberoa, Eñioxa ta Goiko Aragoa'n bizi ziran euskaldunak. Gañera Santxo au, beste europar eñi batzuetako eñege ere izan.

Kalatañazor.—Euskaldunak antxe ziran Kalatañazor'en, napañen mende jañitako gaskuñar jaun askokin batera. Gudaketa sonatu ontan il zan Almanzor, bildurgaña, 70.000 oñezko ta 4.000 zaldizko galdurik.

Berjabetzea.—Sobrarbe ta Ribagorza atera zizkien moroai. 1022'g. urtean, beñiz, Gaskuña osoa

bereganatu zuan, Santxo dukea ere aren mende jaří baitzizaion.

Santxo'ren eriotza.—Santxo Nagusia il zanean, Gartzia, aren semea, izan zan euskoen buru, baña Aragoa eřialdea, Euskadi'tik berexi ta lateři biurturik Eřamir'i utzi zion. Gaztela, Peřando'rentzat izan zan, ta Sobrarbe ta Ribagorza, beřiz, Gonzal'entzat.

GALDEBIDEA.—¿Noiz izan zan Euskadi aundien? ¿Katalañazor'en zer gertatu zan? Santxo jaunak zer bereganatu zituan? ¿Nola banatu zituzten Santxo Nagusiaren mendeko eřiak?

EMERETZIGAŘEN IKASGAIA

EŘI ERAKUNDEA

Eusko Eřiak.—Aitatu ditugun eřege oiek bizi zira, Euskaleři, elkařekin batutako eři batzuk osatzen zuten: Iruña'ko Eřegeřia, Bizkaia, Zuberoa, Araba, Laburdi, Gipuzkoa ta gaur eusko bezela ezagutzen ez ditugun Eřioxa ta Goiko Aragoa, guzi-guziak endeři lokařiz gogor lotuta, Napařoa'ko Eřegeři aundia osaturik.

Eři ontasuna.—Eřialde ta bide zaitzeak sortzen zituen ordainbeařetarako, Napařoa'ko eřege zařak, mugaz bařengo ta kanpoko eraman-ekaři ta sale-rosketaren gain zergak ezaři oi zituen.

Abeři zaitzea.—Pake aldian etzan guduozterik; baña ala beařean, eřiko zařenen iritziak entzun on-

doren, éregeak gudura dei egiten zuan. Guduozteak, zaldizko, gudari sail ta mutilak izaten zituan.

Arapatzen zituanarentzat izaten ziran katepetuak. Mugaldetako gazteluak, iñork ekiten bazioten ere, inguru éritako bizilagunak artzeko izaten ziran.

GALDEBIDEA.—¿Zein érialdek osotu zuten Napañoa'ko Etegeña? ¿Zerekin erantzuten zitzaien estaduaren ordainbeñai? ¿Gudaritza nola egiten zan?

OGEIGAÑEN IKASGAIA

MUGAZBAÑENGO ERAKUNDEA

Iruñe'ko Etegeña.—Iruñe'ko Etegeña, epaierki edo merindadetan zatitua zegon, ta abek, epaieñi edo bailiotan. Epaille nagusi edo merinoak ziran aietako buru, ta beroiek zuten ériak epaitu, zaitu ta érenta ta zergak jasotzeko eskubide ta eginbeña.

Jaungoak.—Araba, Laburdi, Gipuzkoa, Bizkaia, Zuberoa, Baztan ta beste txikiagoko érialde batzuek, alako edo onelako almenak izaten zituan gudari-buru bat aukeratzen zuten. Eilon izan zan Araba'ko auñeneko jauna; Gartzia Azenariz, Gipuzkoa'n; Eneko Ezkeña, Bizkaia'n; Aznar, Zuberoa'n; Xemen Otxaniz, Baztan'en ta Lup Santxo, Laburdi'n.

Benapañoa.—Gaskuña'ko dukearen mendetik azkatutako Arberoa, Orzaize, Garazi ta Baigoñi'ko luñaldeakin osatu zuan Santxo Nagusiak Benapañoa, Iruñe'ko Etegeñian sarturik. Geroago, Lepoz-

kanpoko edo Benapañoa'ko Epaierkia esanda ezagutzen zuten.

GALDEBIDEA.—¿Nola eratua zegon Iruñe'ko Etegezia? ¿Zeintzuk izan ziran eusko jaungoak, eta nortzuk aurreneko jaunak? ¿Nola eratu zan Benapañoa?

OGEITABAGAREN IKASGAIA

ZATITZEA

Gartzia V, Santxez.—Érege onek Erijoja'ko Najera'ra eraman zuan eñi-burutza. Bera Eroma'n zala, sartu ziran aragoitañak Tafala inguruan bañena aren luñaldetan, baña laster menderatu zituzten napañak (1035). Andik urte batzuetara sortu zuan Naxera'ko «Santa María la Real» lekaidetxea.

Anai bekaiztia.—Gaztela'ko Éregeak, napar érege anaiaren aunditasuna ezin ikusirik, gaxoarena egin zuan. Ta euskalduna ikustera juan zitzaionean, gaztelañak Zea'ko gazteluan lotu zuten, geroago andik iges egin al izan bazuan ere. Bekaizkeri onek, guda sortu zuan eusko ta gaztelar artean, ta Atapuerka'ko gudaketan il zan Gartzia V, Santxez, 1054'gn. urtean.

Érege beñia.—Gudatokian bertan, euskoak Santxo IV, Gartzzeitz, egin zuten érege, ta onek zapaldu zuan Gazteleñi'ko érege maltzur ta aseeziña, Biñna'ko inguruan.

Amai beltza izan zuan Santxo IV'k, ba 1076'gn. urtean, bere senide Eramon ta Ermesenda'k amilduta il zan, Funes'ko Peñalen añuan.

Lenbiziko zatitzea.—Egite beltz onekin, bi zati egin zan eña: gaztelar elegearen aldekoak eta aragoitararenekoak. Napar eta Auñamendi'z goikoak, aragoitararekin jua ziran, ta gipuzkoar, bizkaitar, arabar ta eñojatarak, gaztelararekin.

GALDEBIDEA.—*Gartzia V, Santxez'en eregetzako beñi nagusiak.* ¿Zer egin zuan gaztelar elegeak bere anai Gartzia' ganako bekaizkeriz? ¿Nor izan zan elege beña? ¿Zer gertatu zan Peñalen'en? ¿Nolatan izan zan euskaldunen lenbiziko zatitzea?

OGEITABIGAÑEN IKASGAIA

BIZKAIA, ARAGOA TA BAIONA BANATZEA

Gaztelar ta Moroak.—1096'gn. urtean, aragoitar ta gaskoinarakin bat egin, ta gaztelar ta moroen aurka burukan egin beña izan zuten euskoak. Alkoraz'ko gudaketan menderatu zituzten azkenik.

Berjabetzearen amaia.—Abeñi Edestia asko jantzi zuana izan genun Alfontso I, Gudazalea. Baltierra ta Muskaria edo Tudela bereganatu zituan, ta 1118'g. urtean Laburdi ta Zuberua'ko euskoak eta gaskoinar lagundurik, oraindik beltzen mende zegoñ Zaragoza'tzaz jabetu zan.

Bizkaia bere bidetik.—Garai aietantxe banatu zan Euskadi'ko beste eñaldeakandik, Bizkaia, munduko eñi artean ezagutua izan zan lateñi berezia eraturik.

Baiona'tzaz berjabetzea.—«Gudazaleak» Zaragoza artu zuanean, mendeko agertu zitzaion Fran-

tzitar Tolosa'ko Kondea, ta 1130'gn. urtean Euskadi'ko ipaáldea menderatu nairik etoñitako Akitania'ko dukea zigortu zuan, Baiona'ko uria kendurik.

Beñosatzea.—Alfontso Gudazaleak bere erialdeak Templarios deritzaten zaldunai utziak izanik, euskoak Gartzia IV, Ramirez, aukeratu zuten éregeztat. «Beñosatzalea» deitu zioten. Auñamendi Éregeria beñiro osatu baitzuan, Napañoa, Araba, Érioja, Bizkaia, Gipuzkoa, Laburdi ta Zuberoa baturik, naiz ta Aragoa éregeria orduantxe banatu.

GALDEBIDEA.—¿Zer nai izan zulen gaztelar ta moroak bat egiñik? ¿Nola amaitu zan ber-jabetzea? ¿Noiz banatu zan Bizkaia lateria? ¿Zergatik artu zan beñiro Baiona? ¿Napañoa'ko Éregeria nola osotu zan?

OGEITAIRUGAÑEN IKASGAIA

ERIOJA TA BIZKAIA'REN AZKEN BANATZEA

Érioja galdu.—Gartzia Osatzalea, gaztelar, aragoitar ta kataluñañen aurka eraso beañean arkitu zan. Guziak bat egiñik gure abeñia berenganatu nai baitzuten. Ériberan menderatu zituan gaztelañak; baña Gaztela'k Zaragoza uria eskeñi zion Napañoa'ko éregeari, Érioja'ren truk. Ta au artutakoan, españitañak bere itza janaz, etzuan Zaragoza'rik eman, gu bata ta bestea gabe gelditurik.

Santxo VI, Gartzeitz.—Érege beñi onen aginte aldian ere, gaztelar, aragoitar ta kataluñañen buñukanaiak nabaitu ziran. Alare, 1160'gn. urtean Érioja bereganatu al izan zuan. Baña beñiz ere, aginduta-

koa bete gabe, Gaztela'k Erijoja eramán zigun, Logroño, Okon, Nabaíete ta beste éíren batzuk utzita.

Azken banatzea.—Españaíekin pakea izango bazuan, Napaíoa'ko Eíege Santxo Jakintsuak, Gaztela'rekin itundurik, Erijoja osoa eman bear izan zion. Urte ontantxe, 1179'gaíenean, banatu zan Napaíoa'gandik Bizkaia geiena ere, geiago ez elkartzeko.

GALDEBIDEA.—¿Nola galdu zan Erijoja? ¿Nola artu zan beíro Erijoja? ¿Nola galdu zan azkenik Erijoja, ta Bizkaia geiena nola banatu?

OGEITALAUGAÍREN IKASGAIA

ARABA TA GIPUZKOA GALDU

Araba ta Gipuzkoa banatzea.—Santxo Azkaía, éíege napaía, Afrika'n, beltzen mendean zegon bitartean, Alfontso VIII (gaztelar éígea) ta Pedro II, aragoitaía, otso amoíatuen antzera sartu ziran gure luíaldetan. Beírogei gaztelu ostu zizkiguten. Ta urte bete geroago, 1200'gn. urtean, Araba artu ta Gipuzkoa asaldatu zuten. Gipuzkoar agintariak bildurturik, Gaztela'ko Eígea egin zuten beren Eíege.

Las Nabas'ko gudaketa.—Afrika'tik etoíitakoan, Santxo Azkaíak, besteak egindako irain guziak azturik, moroen aurka lagundu egin zion gaztelar éígeari. Las Nabas de Tolosa'ko gudake-

tan bulartsu egin zuan bufukan, mahomatar buruzagiaren gudatxabola zaitzen zuten amar mila lagunak elkañi lotuta zeuzkan katea berberak eten ta puskaturik.

Napañoa'ko Armaña.—Ordu ezkeroditugu kateak, len leño soilak besterik etzitian napañarian, Las Nabas'ko eginkizun aintzagañi aren oroizapenean.

Ondamendia.—Ikusi degunez, españar egegeak ondatu zuten izen aundiko Auñamendi Egegeñi bikaña, Bizkaia, Araba, Eñioja ta Gipuzkoa, ertzerkiak, osturik. Uraxe izan zan eusko eñaldearen ondandamendia.

GALDEBIDEA.—¿Nolatan banatu ziran Araba ta Gipuzkoa, Napañoa'gandik? ¿Noiz izan zan Las Nabas de Tolosa'ko gudaketa? ¿Nolakoa zan napañaria? ¿Zer erantsi zitzaion gudaketa aundi aren oroiz? ¿Nola gelditu zan Euskadi?

OGEITABOSGAÑEN IKASGAIA

JAKINGAI TA ERTIGAIK

Jakingaiak.—Goijakingai, eñomatar eskutza ta edestia, etziran garai artan Leire, Albelda, Najera ta Urdaspal eta beste onelako liburutegi ornituak zituzten lekaidetxetan besterik ikasten.

Izkuntza.—Euskera, Euskaleñi'ko izkuntz bakaña, erabili oi zuan eusko eñiak, baña jakintzaz jantzi xamañak ziranak, latiñez idazten zuten ta gero

eíromanzean. Ona gure izkuntzaren gainberako iturria.

Olertia.—Edesti gertaerak bertsoan azaltzeko zale izaki eusko eña, ta zerbait zezateken elerti-ereduzaleen laguntz apurik gabe, eña bera izan genun olerkari.

Etxegintzertia.—Gudetxegintza, moroen era-soaldia erantzun bearak jasoarazitako gaztelutan bakañik azaltzen zaigu.

Elizgintza ugariagoa da, batez ere eíomar erakotan, aitagañienak Gazolaz'ko eliza, Leire'ko elizazpikoa ta Aralar'ko Mikel Donearen basiliza Etxano, Katalain, ta beste onelako batzuek izanik.

GALDEBIDEA.—¿Nun ikasten ziran garai artan jakin-gaiak? ¿Zein izkera erabiltzen ziran orduan Euskadi'n? ¿Nork egiten zituan olerkiak? ¿Gudetxegintza zertan azaltzen zaigu? ¿Ta elizgintza?

OGEITASEIGAÑEN IKASGAIA

ONDASUN GAIK

Nekazaritza.—Garai abetan, eña nekazari eña zan batez ere. Matsa ta sagaña biltzen ziran, beroekin ardoa ta sagardoa egiñik. Ta gañera, garia, garagaña, oloa, baba, artatxikia, olioarana ta barazki asko ematen zituan luñak.

Baso ugariak, beñiz, etxeak jasotzeko, surtarako ta ikatza egiteko lain egur ematen zuten.

Abelgintza.—Abelgoñi ta artalde aundiak azten ziran, zaldi, idi ta astoak nekazaritza lanetan era-

bilirik. Ardi, auntz eta bei esnearekin, gazta egiten zuten.

Olalana ta Salerosketa.—Bizkai luáldetan, antzin-antziñakoa zan burnia landu ta burni gauzak egitea. Beste eusko luáldetan, beñiz, gatzagak eta ařantzak zituzten lanbiderik nagusienak. Itxas salerosketa, Donostia, Bilbao, Oiarso ta Baiona kaien bidez egiten zan. Burnia, burnigořia, estañoa, intzentsua, oialak, lařuak, ardoak eta abar ziran salerosketa gai.

Dirua.—Napar Eřegeak egindako txanponak 1042'gn. urtea ezkerokoak dira. Orduarteraño gure eřiak zer diru erabili zuanik ez da jakin.

GALDEBIDEA.—¿Zer uzta oi zan Euskadi'n? ¿Basoak zer gai eman oi zuten? ¿Zein abere mota azten zituzten taldeka? ¿Zein ola-lanetan aritzen ziran euskoak? ¿Eusko kaietan zer sartu-irten izaten zan? ¿Diru edo txanponik bai al zuten euskaldunak?

OGETAZAZPIGAŘEN IKASGAIA

LEGE GAIK

Oiturak.—Beren oiturak ziran euskaldunen legebideak, antzin-antziñatik. Baña auřerapenari berea emanaz, ta bizikera zailtzen zijuan bezela, oitura oien eřaņu antzeko legeak idatzi zituzten. Auřena eři bakoitzeko legeak azaldu ziran, gero guzikikoak.

Lege-zař edo Foruak.—Auřeneko eři-legedia, eřonkaritařai Olasťeko gudaketa ondoren eman-

dakoa da. Najera, Jaka, Usue, Tafala, Lizaia, Zankotza, Argedas ta Donosti'koa ere oso zañak dira. Legedi abetan, beren artu-emanetan nagusi izan, agintariak aukeratu, ta kanpotiko agindunaia gogor egiteko eskubidea aitortzen zaie eñia.

Donostia'ko lege edo Forua.—Eusko itxas-eskutzan auñerapen aundia agertu zuan Legedi onek. Oñegatik asko goratu dute gaurko eskutza-idazleak. 1150'gn. urtean, Napañoa'ko Santxo Jakintsu ak onetsia da.

Beste legeak.—Geroztik, beste eñegeren batzuek, Asteasu, Getari, Oiartzun, Zarautz, Mutriku, Eñenderi, Zumaia, Orio, Zaldibi, Ernani, ta San Bizente de la Barkera'ko Lege bereziak ontzat artu zituzten.

GALDEBIDEA.—¿Nola zaitzen zuten euskaldunak beren eñia? ¿Zeintzuk izan ziran auñeneko eñi-legeak? ¿Zergatik goratzen dute Donostia'ko Legea? ¿Geroztik onetsitako Lege-rik jakingarienak zein dira?

OGEITAZORTZIGAREN IKASGAIA

ERLIJIOA

Eñegeen elizkoitasuna.—Sinismenez beterik zeuden eusko gogoak. Eneko Aritza'gandik asi ta Santxo «Indartsua», kristau bikañaganaño, eusko eñegeak oso elizkoiak izan ziran. Onen azalgairik egokiena, lekaidetxe alde, Kanpion'en iritziz gizapiderik garbienaren ituñi ta indartzale diran lekaidetxe alde, egindako emaitzak dituzute.

Eriaren Sinismena.—Eriak ere sinismenik sakonena azaltzen du. Ora or, adibidez, aurenko legedi berezian, eronkaritarénean, katoliko sinismenaren alde burukan egin izanaren aitortpena.

Eliza ta irakaskintza.—Jakitea jaso ta zabal-tzea, lekaideen lana izan da batez ere. Beren ikas-tetxetatik irteten ziran eusko gizaldiak. Ez da ba aitzekoa, Kordoba'ko Eulojio Doneak Euskaleñi'ko lekaidetxeak ainbeste goratzea. Elizaren irakaskintza lana, txit aundi ta ondore onekoa izan zan, beraz.

GALDEBIDEA.—¿Eusko eregeak elizkoiak al ziran? ¿Taria? ¿Zer egin zuan Elizak irakaskintza lanetan?

IRUGAÑEN ZATIA
ONDAKIÑAK

OGEITABEDERATZIGAÑEN IKASGAIA

EUSKALERIA ZATITUA

Eusko efiak.—Euskaleria, zatiturik, munduko eñiguzien aurrean aske ziran eñi sail biurtuta gelditu zan. Batzuek España'ko edo Inglatera'ko eñegeakin elkaturik.

Napaoa.—Len bezelaxe, eñegeñi berezia izan zan aurrea ere, antziñako aunditasuna gogorarazirik. Tibalt I izan zan eñege arotzen salean aurrenekoa.

Bizkaia.—Bizkaia'k ere, bere buruaren jabe izanik, Batzar eta Jaun berezi bidez zaitu zuan bere auraldea.

Gipuzkoa ta Araba.—España'koa bera zuten eñege, baña Batzar bereziak zituzten agintari nagusi.

Laburdi ta Zuberoa.—Buruak bizian jardunak ditugu Inglatera'ko eñegearen aurka, onek bere mendean artu nai baitzitun. Gero Frantzia'ko eñegearen babespean jañi zuten beren burua.

GALDEBIDEA.—¿Nola geratu zan Euskadi zatitu ondoren? ¿Nola bizi zan Napañoa? ¿Ta Bizkaia? ¿Ta Gipuzkoa ta Araba? ¿Noren aurka egin zuten burukan Laburdi ta Zuberoka?

OGEITAMARGAÑEN IKASGAIA

ANAI ARTEKO GUDUAK

Buruka ondatzaleak.—Eusko eñiak banatu ondoren burutu eziña, ikaragaña izan zan. Ta euskotarik bata besteen aurka ekin zioten.

Gipuzkoar ta Napañak.—Gipuzkoa ta Napañoa nor bere aldetik abiatu ondoren, gudurik gogoñena sortu zan beren artean, Abeñi galtzale izan ziran «Aide nagusi» edo diralakoak sututa.

Oñaztar ta Ganboatarak.—Oñaz ta Ganboa sendien aundinaikeriak, gure lurraldea eusko odolez goñitu zuan, elkañen arteko buruka gogoñetan. Gipuzkoa'ko Batzar Nagusiak pakearen alde saiatu ziran, baña alpeñik.

Agramontar ak eta Beaumontar ak.—Napañoa'n ere bi zati egin zan jendea, Juan II'ren garaian: Agramontzaleak eta Beaumontzaleak.

Sabeltxuri ta Sabelgoñiak.—Ona Laburdi ta Zuberoka ondatu zituzten burukalari taldeak: Urtubiar tañen aldekoak batzuek, Senperetañenak besteak. Geñiko margotatik artutako izenak zituzten.

GALDEBIDEA.—¿Noiz piztu ziran anai arteko gudak Euskadi'n? ¿Gipuzkoar ta napañena? ¿Nortzuk ziran oñaztar ta ganboatar ak? ¿Ta agramontzaleak eta beaumontzaleak? ¿Ta sabeltxuri ta sabelgoñiak?



Gurutzkondeak

OGEITAMAIAKAGAREN IKASGAIA

NAPAÑOIA: EREGE AROTZAK

Eregesail arotzak.—Santxo Azkara izan zan eusko eregesail jatorri garbikoen azkenekoa. Ta auildakoan, Txanpañatañak sartu ziran Napañoa'ko Eregetzan, Tibalt I'rekin. Iru erege izan zituan eixe onek: Tibalt I, II ta Endika I, ta aben aginteak 1234^a gañeneraño iraun zuan.

Gurutze-gudateak.—Tibalt I'ak ekin zion Lur Donetako zazpigañen gurutze-gudateari, ta gutañak Tauro mendia azkatu zuten beren izen onagaluferaturik. Tibalt II, beñiz, Frantzia'ko erege Luis Donearekin juan zan Tunez'en aurkako azkeneko gurutze gudatera, Goleta eña arturik. Luis Donea sukañak ilobiratu zuan, ta Tibalt ere onuzkoan il zan. Endika I izan zuan oñordeko.

Auzo buñukak.—Endika I'ren alaba, Jone, auañ izaki eregintzarako, ta sekulako guduak sortu ziran Napañoa'n. Iruñe'ko Nabañiria, San Zernin ta El Burgo auzo artean piztutakoak, izugañiak izan ziran.

Aragoi'rekin gudua.—Frantzia ta Aragoa arteko gudua sortu zanean, Napañoa ere dantzan sartu zuten. Ta napañak uri batzuek artu zizkien aragoatañei, gero Jone andrea Frantzia'ko eregearen oñordeko Philip Edeñarekin ezkondu zanean biurtu bazituen ere.

Frantzia'ko eregesalak.—Napañoa'ko erege izanak ditugu, Koldobika I, «l'Hutin», Philip «Luzea»,

Karla «Buru Soila», ta Jone II, Evreux'ko Philip'en emaztea.

GALDEBIDEA.—Santxo Azkaña'ren ondorengo eragesail arotzak.—¿Zer izan ziran Gurutze-gudateak? ¿Iruñe'ko auzo burukak? ¿Nola sartu zan Napañoa, Frantzia ta Aragoa arteko gudan? ¿Zeintzuk izan ziran Frantziako eragesail-etako eregeak?



Eribeñi'ko gaztelua

OGEITAMABIGAÑEN IKASGAIA

JUAN II'REN NASTEAK

Evreux'tarāk.—Karla II, «Gaiztoa»'ren ondoren, Karla III, «Zindoa», izan zan erege, ta jauregi edeñak jaso zituan, batzuek aitatzekotan, oña Eribeñi ta Tafala'koak. Onek bere alaba Blanka izan zuan oñordeko. Ta au beñiz Aragoa'ko Jon II'rekin ezkondu zan.

Aragoa'ko Jon II.—Érege arotz eta nastezale onek, bere ase eziñagatik napar arteko gudua sortu zuan. Biana'ko Éregegaiari, legezko napar érege bear zuan bere semeari, gogoñak egin baitzizkion.

Biana'ko éregegaia.—Blanka andrea ildakoan, bere semeari, Biana'ko Éregegaiari zegokion érege izatea. Jon II'k, bere semearen eskubideak ostikopetu nairik, aita ala semearen alde banatu zituan napañak, elkañekiko gudu gogoña sortuarazirik. Zorigaiztoko éregegaia kateperatu, ta onen ugazamaren aginduz pozoiz bidez il omen zuten.

Napar alderdiak.—Beaumontzale edo éregegai aldekoak eta agramontzale edo aragoatañen aldekoen buñuka gogoñak euki zuten Napañoa'n, anai arteko guda odoltsuenetan blei.

Blanka andrea.—Blanka éregingaia, Biana'ko Éregegaiaren aña, zan onen oñordeko. Bere aitak, Aragoako Jon'ek, beste semea bezelaxe kateperatu zuan, ta Benapañoa'ra eramane, au ere pozoiz il omen zuten. Leonor, ase eziña, egin zuten érege, baña etzuan amabost egun besterik iraun.

GALDEBIDEA.—*Evreux'tar éregeak.*—¿Zer egin zuan aragoitar éregeak, Napañoa'n? ¿Zein zan Biana'ko Éregegaia? ¿Zer alderdi sortu ziran Napañoa'n? ¿Nola il zan Napañoa'ko Blanka andrea?

OGEITAMAIRUGAÑEN IKASGAIA

FRANTZESAK TA INGLESAK

Laburdi ta Inglateña.—Inglesak, Baiona Ingla-



M. CARBONERO

Biana'ko éregegaia

teía'ko Eéregearen mende zeukaten indaíean, Laburdi'rekin zer ikusirik gabe. Onegatik, baionaíak gañontzeko laburditaíekin etengabeko buíukak zebizkiten, ezpaitzan ba beste eíietara irixten inglesen indar kutsurik.

Laburdi ta Frantzia.—Saia ta saia, noizpaitere bota zituzten inglesak Laburdi'ko euskal luíetatik, Gaston, Bearne'ko Bizkonde jaunaren laguntzarekin. Orduan laburditaíak, Frantzia'ko eéregearen babespean jaíi zituzten beren luí-aldeak.

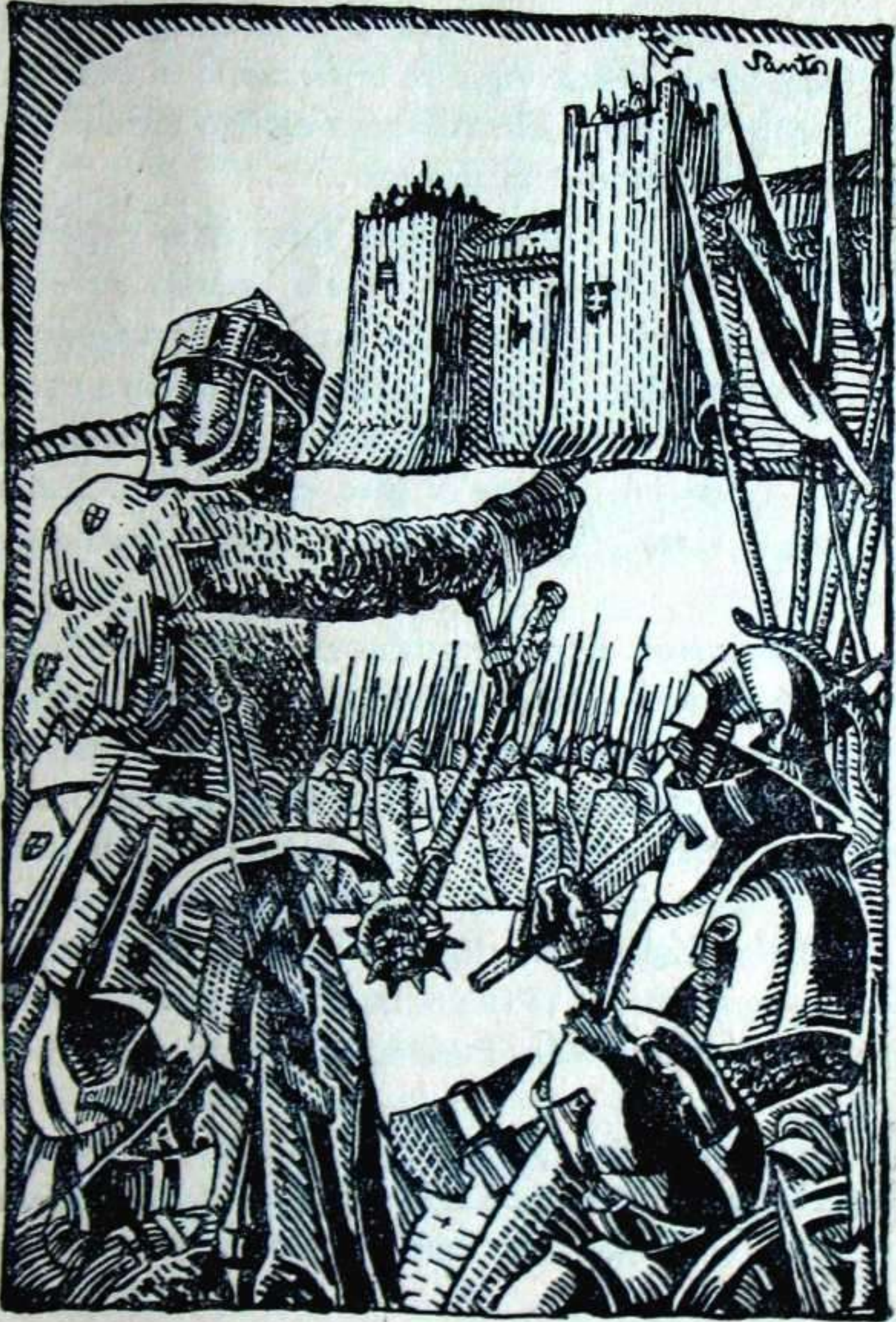
Zuberoa nola.—Zubero'ko Bizkondeak, bere luíak zaitu nairik, bein Napaíoa'ren babespean, uírengoan Inglateía'renean jartzen zituzten, baña beti prantzes ta inglesakin buíukan ari beaía izaten zuten. ¡lzan ere, ezer etzijuakioten gaietan aben sartu naia!

GALDEBIDEA.—¿Nola zegon Baiona'ko uria? ¿Baionatar ta laburditaíen arteko buíukak zergatik? ¿Nola konpontzen ziran laburditar ta prantzesak? ¿Nola zegon Zuberoa?

OGEITAMALAUGAÍEN IKASGAIA

NAPAÍOA MENPERATZEA

Foix'taíak.—Leonor Andrearen ondoren, aren iloba Pantzeska I, Edeía, izan zan eége e, baña aldi gutxi baíu Pabe'n il zan bat-batean. Bere aíeba Katalin I, Albret'eko Jon'ekin ezkondu zan, ta abexek izan genitun Napaíoa'n azkeneko legezko eégeak.



Martzila'ko gaztelua

Napañoa'ren menperatzea.—Fernando, españar éregeak, menperatu zuan Napañoa, Lerin'go Kondearen laguntzaz, ta Aita Donearen gezuézko agindu baten bidez. Agindu onek ziona ez betetzerara, euskotar guziak Elizatik bota egingo zituala esanarazten baitzion Aita doneari.

Menpean.—1512'gn. urtean sartu ziran españar-ak, Alba'ko Dukea buru zutela, eusko luřetan, Lerin'go Konde maltzuřa, ta arabar, gipuzkoar ta bizkaitar zaldunak (abeři saltzaleak ala uste ezpazuten ere) lagun zituztela. Napar éregeak, alegiñean saiatu ondoren, Bearne'ra iges egin zuten. Iruña, 1512'gn. Uztaila'k 24 zituala, españaren mendean gelditu zan.

¡Muskaria!—Españar guduozteak (17.000 gizon) gure erian goitik bera zebiltzala, Zaragozar Arka-pezpiku 3.000 oñezko ta 400 zaldizkokin, Eribera'n sartu zan, Muskaria edo Tudela, iri garaigaitza, iñongo arrotz agintarik menderatu gabea baitzan artean. Baña, inguratuta, luzaro gogor iraun ondoren, bakar-bakarrik eta iñongo laguntz itxaropenik ere gabe arkiturik, 1512'gn. Iraila'k 9 zituala erenditu zan Muskaria edo Tudela, uri napar-napaña.

GALDEBIDEA.—¿Zeintzuk izan ziran Foix'taren érege napañak? ¿Nork menperatu zuan Napañoa? ¿Nola menperatu zuan? ¿Muskaria edo Tudela uri goragariak zer egin zuan?

OGEITAMABOSGAÑEN IKASGAIA

AZKATASUN ALDEZKO LENBIZIKO GUDATEA

Pake itzak.—Albret'eko Jon, Napañoa'ko éregeak, onean bereganatu nai izan zuan beñiro Napañoa, españar éregeagana ordezkoa bialdurik. Eran-tzun gogoña jaso zuan: Éregegaia ta artean legezko éregearen alde zeuden eñi ta gudu-iriak emateko, alegia.

Azkatasun aldezko gudua.—Napar éregeak, Frantzia'koa lagun zutela, euskaldun ta bearnetar artean osotutako guduoste aundi batekin sartu zan eusko luñetan. Bidean an-emengo asko itsatsi zitzaizkio-ten, ta gure luñearatu ziranean, Saraitzu ta Eñonkari ibañak ta eñi nagusiak ongi etoñirik alaiena egin zioten.

Gudulari arotzak.—Euskotañekin batera, onen-desteko bategatik etoñitako arotzak, maltzur uts agertu zitzaizkigun, ta alde batetik au, ta bestetik frantziatar buruzagien kamuztasuna, naikoa izan ziran gudatea galtzeko.

Napañoa'ko agintera.—Fernando jauna, napar ta frantzitañak botatakoan, beñiz ere Napañoa'ren jabe gelditurik, añeta aundiz asi zan agintzen, Napañoa'k aren mendetik iges egin etzetzaion. Érege-ordekoa aukeratu zuan, lege-zañak edo Foruak onetsiarazita.

Eskulapuñaren eriotza.—Fernando, Españi'ko éregea, Madrigalejo'ko ostatutxo kaskar batean il zan. Kanpion'ek dionez, ta aren azken-naian azal-tzen danez, Napañoa'ko auzi ontan bere okeñegiña zuzendu gabe.

GALDEBIDEA.—¿Onez-onean zer iritxi zuan Albret'eko Jon'ek? ¿Nola asi zan napar azkatasun aldezko gudatea? ¿Onenbesteko bategatik elorritako arotz taldeak zer egin zuten? ¿Nola agindu zuan Napañoa'n españar éregeak? ¿Nun il zan étege eskulapuña?

OGETAMASEIGAÑEN IKASGAIA AZKATASUN ALDEZKO BIGAÑEN GUDATEA

Berjabetze gudua.—Napar abertzaleak, Fernando érege eskulapuñaren eriotzaz baliaturik, Napañoa bereganatu nai izan zuten beñiro. Pedro Mariskala, 1200 gizonekin sartu zan Eñonkari ta Saraitzu ibaíetan bañena, auñeneko gudatean bezela, baseñitañak bereala bereganaturik. Jon Éregea, beñiz, Amayur'en bañena sartu zan, beste napar talde zintzo baten buru.

Izaba'ko ustegabea.—Auñamendiz onustik oña jañi ta Izaba aldera orduko, Mariskalak, lepotan gordeta zegon Villalba koronelaren jendearekin topo egin zuan, ustegabean. Mariskala bera, Bereña'ko Petri Sanz kapitana ta beste zaldun abertzale zindo batzuek, etsaien eskutan erori ziran, ta españar gaztelutan asko ikusi beaña izan zuten. Onekin utsegin zuan bigañen erasoaldiak ere.

Cisneros Kardenala.—Cisneros Kardenalak, indaña lagun, Napañoa'ko gobernadore egindakoa, Napañoa'ko gaztelu guziak ondatzeko agindu zuan. Villalba koronelak, kupidarik gabe bete zuan agindu ori, Xabier'koa ere luñeraturik. Martzila'koa bakar-

bakañik gelditu zan zutik, ta au Belasko'tar Ana etxekoandrearen biotz osoari eskeñak.

GALDEBIDEA.—¿Azkatasun aldezko bigarren gudatea nola asi zan? ¿Izaba'ko ura nola gertatu zan? ¿Zer ondoreak izan zituan? ¿Zer egin zuan Españi'ko Ezege-zai Cisneros Kardenalak?

OGEITAMAZAZPIGAÑEN IKASGAIA

ESPAÑAR AGINTARITZA

Cisneros'en asmoak.—Cisneros, Españi'ko ezegezairearen asmoa, napañak Andaluzia'ra eramán ta moroak Napaño'ratzea omen zan. Onela aiek abeñiaren alde geiago jeikitzeke biderik izango etzute-la, alegia.

Villalba'ren zitalkeria.—Villalba koronela ta bere mendekoak, biozgabe ta odol-egañiz ase ezindako sail zital baten antzera jardun ziran Napañoa'n. Ikusi aala ondatu, emakumeak galdu ta eunka eñi sutan jañi zituzten.

Bere eriotza.—Balkoi batean omen zegon Villalba, gure zañak auñekoai entzun diotenez, ta Lizaña inguruko mendi batean dagon Mikel Donearen baselizatxoa ikusirik, onela oju egin omen zion: «¡Mikel Donea! ¡Mikel Donea! Oso goien ago. Baña nik jetxiaraziko aut, biuñi aben zaindari ori». Biraoa bota, ta bertan zeñaldo erori omen zan koronel aroputza, geiago ez jeikitzeke.

Jon Ezegearen eriotza.—Zorigaiztoko napañe-gea, pake donean il zan Bearne'n, sendikoak ta la-

gunak agurtu ondoren. Jaunaren ganatu zanean, gurutzea ta kandela piztua zituan eskuetan. Bere azken-naian, gorputza Iruñe'ko Katedralera eramateko agindu zuan. 1516 urtea.

GALDEBIDEA.—¿Zer asmo zituan Cisneros'ek? ¿Nola-koak izan ziran Villalba koronelaren egipenak? ¿Nola il zan koronel au, gugararaño iritxi dan elexar'ak dionez? ¿Nola il zan Napañoa'ko Etegea?

OGETAEMEZORTZIGAREN IKASGAIA AZKATASUN ALDEZKO IRUGAREN GUDATEA

Españar Etegeak.—Españar etegeak izan ziran auñera ere Napañoa'ko etege: Karlos, Napañoa'ko IV ta Españi'ko I, izan zan gure eñian Austriatar'etan auñenekoak. Legezko etegeak agintzen zuan alare, Benapañoa'n: Jon eta Katalin'en seme, Endeka II'k.

Berjabetze gudua.—Endeka II, Aspaños'ko jauna buru zuan guduozte aundi batekin, sartu zan bere Napañoa'ko eñian. Aitaren garaian bezelaxe, eñi guziak bereganatu zituen. Iruña artu ta Eñioja'raño iritxi zan.

Noain'go gudaketa.—Españar'ak lañi-lañi etoñi ziran, ta Noain'go inguruan buñukara beartu zituzten napañak. Gogoña, odoltsua izan zan gudaketa, ta napañak, beñiro Benapaño'ra jo bear izan zuten.

¡Amaiur!—Abeñiaren azkatasunzaleak, gogor eutsi zioten Amaiur'ko gazteluan, azken lur zati arexeri. Antxe, gaztelu ormak txautu, ta goikoak

bea jo ondoren, arapatu zituzten abertzale bikain ta gizon zindo aiek. Euskotar edesti gertaerarik aitagañienetako bat degu au.

GALDEBIDEA.—¿Zer egin zuten españar etegeaz Napañoa'rekin? ¿Nola asi zan azkatasun aldeko irugafen gudatea? ¿Nun galdu zan guda? ¿Zer izan zan Amaiur?

OGEITAEMERETZIGAÑEN IKASGAIA

EUSKO ERIA NOLA ZEGON

Benapañoa.—Seigañen napar epaierki edo merindadea, Lepozateko edo Benapañoa izenez, 1530'gn. urtean artu zuan beñiro Albret'eko Endeka, legezko egegeak. Napar egegearen mende gelditu ziran, Benapañoa, Albret eria, Bigoñe, Bearn, Zuberoa ta Foix. Frantzi'ko Egegearen arebarekin ezkondu zanean, beñiz Armagnak kondeñia ere bereganatu zuan.

Bizkaia.—Garai artan, bizkaitar salerosteak indar aundia artu zuan. Juana Eroa, Bizkaia'ko Andrea, bota zuten bizkaitaak, onen orde, Alemani'ko Enperadore zan Karl jauna autatuaz.

Gipuzkoa.—Gipuzkoa'k, Epañar egegearekin, Napañoa'ren aurka, Portugale'ko gudatean ta turkoen kontra guda egin zuan. Beñogeitamar itxasontzi bialdu zituan azkeneko aben aurka.

Araba.—Arabaak ere, Españi'ko egegeak bear aña gizonekin erantzun zioten, Napañoa'ren aurka-ko gudatean.

Laburdi ta Zuberoa.—Laburdi'n Euzkadi'ko zati onen jabe egin nairik, buñukatu ziran españar ta

inglesak. Zuberoa beñiz, Napañoa'ren alde azaldu zan napar azkatasun gudatean.

GALDEBIDEA.—¿Nola gelditu zan Benapañoa, Napañoa menderatu ezkeroztik? ¿Zerlan ziran bitarte ontan Bizkaia'n? ¿Eta Gipuzkoa'n? ¿Eta Araba'n? ¿Eta Laburdi ta Zuberoa'n?

BEROGEIGAÑEN IKASGAIA

ERI ERAKUNDEA

Lateri edo probintzi buruak.—Napañoa'n, menderatu zutenetik, España egearen izenean, ege-ordeko edo miserege batek agintzen zuan. Gipuzkoa, Araba ta Bizkaia'n, Auñamendi Egeeria ondatu ondoren ere, Jaunak zituzten buru. Jaun abek España'ko egeak berak izaten ziran alditan.

Ege ordezkoa.—Napañoa'n ege-ordeko edo miserege batek egiten zuan egearena, au Napañoa'n etzanean. Gipuzkoa ta Bizkaia'n, Korojidorea zan Ege-ordeko. Araba'n, Aldun Nagusia. Ta Laburdi'n, beñiz Bailia.

Eri ondasuna.—Zerga ta petxakin osatzen zituzten, bai urteroko, bai noizeanbeingo, bai egearekiko beñak. Zerga oiek ezartzeko eskubidea, Lateri edo probintzi bakoitzeko Batzar Nagusiak bakar-bakañik zuten.

Aberi zaitzea.—Etzan betikoa euzko-guduozte, bear lañian bakañik osatzen baitzuten. Bizkaia'n, adibidez, etzezakean Jaunak bere gudaririk bizkai-

tar luáldetik irtetera beartu. Beste onenbeste gertatzen zan gañerako euzko eñaldetan ere.

GALDEBIDEA.—¿Nortzuk ziran euzko lateñi buru? ¿Nortzuk eñegearen ordezkotza? ¿Zein zan euzkotaren eñiondasuna? ¿Euzko gudozteá nola eratua zegon?

BEROGEITABAGAÑEN IKASGAIA

EÑI-ALMENAK

Atzeñi ordezkotza.—Bazituzten euskotañak beren ordezkotza edo aldunak atz-eñian. Antziña-antziñakoa zan Flandes'ko Ordezkaritza, euskotar guzian izeneko bezela.

Lege-mena.—Euskaleñiak, bere buruaren jabe izanik, legegintzarako gai abexek zituan: Napañoa' goikoan eta bekoan, Korte edo Batzar Aundiak; Araba, Bizkaia ta Gipuzkoa'n, Batzar nagusiak; ta Biltzañak, Laburdi ta Zuberoa'n.

Baiezkoa.—Eñegeak, euzko lateñietan jaun ta jabe bezela agindu nai izan zuten, baña oñelakoeñtan, Biltzañak «baiezkoa» ukatzearekin etzuan iñork aien agindua bete beañik.

Eragin-mena.—Legeak betearazteko gai abek arki zitezkean: Napañoa'n, Aldundi edo Diputazio Nagusia; Bizkaia'n, Eñejimentu Nagusia; Gipuzkoa'n, Aldundi edo Diputazio Nagusia; Laburdi'n, Biltzañeko Sindikoa ta bailia; Araba'n, Aldun edo Diputadu Nagusia, ta Zuberoa'n, inglesen aginte garaiñan, Maule'ko gatzelaña.

Epai-mena.—Epaitzeko, eusko luralde guziak epaileak zituzten. Bizkaia'n, Epaile nagusia; Gipuzkoa'n, Anaidietako Alkateak; Napañoa'n, Alkate ta Epaile nagusiak; Laburdi'n, Alkate, Epaile ta Bailia; Araba'n, Epaileak, eta Zuberoa'n, Zainlari ta Ofizialak.

GALDEBIDEA.—¿Ordezkaririk izaten al zuten euskaldunak atzerian? ¿Zeintzuk egiten zituzten euskal legeak? ¿Nola kentzen zioten lege indarra etegeen aginduai? ¿Legeak betearaztea zeñen gain uzten zuten? ¿Ta epaimena?

BEROGEITABIGAÑEN IKASGAIA

GIZARTE-ERAKUNDEA

Guziak aundiki.—Odol garbiko euskaldun guziak aundiki izateak, éregetzaren ondar bezela iraun zuan, batez ere Napañoa'n, azaldutako gizarte mañaren batzuekin nastuta bederik.

Apaizak.—Gizarte-maña berezia osatu zuten, Zuberoa ta Napañoa'n batez ere, izan ere, abade ta gotzaiak lur aundien jabe ta gañera aro artako yakintsuak baitziran.

Maistergoa.—Gutxi bederik, nabaitu zan Euskadi'n ere Maistergo kutsua. Alare, éregeak sortutako eñitan, azke bizi zan eñi xeea.

Mahomatar-otsein ta Judutarak.—Añotz abek, bereziki Iruña, Lizaña ta Markazko edo Kaskante aukeratu zituzten beren bizitokitzat. Napar mendi aldean ta gañerako euskal lurretan, etzuten beñere gizatalde aundirik osatu al izan.

GALDEBIDEA.—¿Guzien aundikitasunak garbi iraun al zuan Euzkadi'n? ¿Apaizak indarrik izan al zuten? ¿Maistergorik nabaitu ote zan? ¿Maomatar-otsein ta judutarak nora jo zuten?

BEROGEITAIRUGAREN IKASGAIA

JAKINGAI TA ANTZEGAIK

Irargintza.—Irartze edo moldegintza sortu ta urte batzuetara, Iruña'n jañi zuan Arnaldo Gilermo Brokario'k bere irarkola. Laster zan Egoalde guzian kiderik gabea.

Olertia.—Teobaldo I aren garaian, maitasun abeslarien olerkiak erabili ziran geien bat. Auñen-auñeneko euskal olerki bezela, edes-abesti, Eguañi-abesti, ezkontza ta ezeko abestiak arkitzen dira. Baña aitagañienak bertsolariak edo eñiko olerkariak ditugu.

Antzertia.—Zuberotar artzai antzertiak ditugu auñeneko euskal antzerkizun ezagunak. Ta beroietan, edesti done, jainkoizun edo gertaera añañiak, beñiz, antzerkigai.

Etxegintzertia.—Eñietxegintz lanetan ospegañiena, Eñibeñi'ko Eñege jauregia da, 1406'g. urtean, Napañoa'ko Karlos III'k asia.

Elizgintzan, beñiz, eñomar tankera izan zan erabiliena, oroigaluñik zañena, Leire'ko Lekaidetxe azpikoa izanik. Geroago, gohtar erakoak egin ziran, aro ontako ikusgairik edeñenetakoa Iruñar Kate-draleko Soilarua izanik.

GALDEBIDEA.—¿Euskaleñi'ko auteneko irarkola zein izan zan? ¿Olertirik landu al zan? ¿Euzkal antzertia zertan zan? ¿Ta etxegintzeria?

BEROGEITALAUGAREN IKASGAIA

ONDASUN GAIK

Nekazaritza.—Gizonaren egiñal sailtuak, lur soilak ziranak, zernaitarako gauza ta emakoi biurtu zituan. Ainbat eñitan, alebiltoki edo aleak eñiari saltzeko tokiak jañi zituzten.

Abel-bazka ugaria izanik, Euskaleñi osoan indar aundia artu zuan abelgintzak. Abelgoñi, zaldi, ardi, zeñi ta auntz-zaitza, batez ere.

Salerosketa.—Ipar-Europa'ko kaiakin artu-eman aundiak izan zituan Euskaleñia'k. Eusko Itxasaldeko kairik onenak, Baiona, Ondañabi, Pasai, Donostia, Getari, Bermeo, Kastro Urdiales ta Sant Ander, izan ziran. Itxaso Beltza eta Azof itxaso, uruti aieta-rañokotan, jañi zituzten eusko salerostegi bereziak.

Brujas'ko ordezkaritza.—Eusko salerosketak, mañarik aundiena, Beljika'ko Brujas'en jañitako Euzko Ordezkaritzarekin iritxi zuan. Onek Euzkadi ta Ipar-eñi arteko artu-emanak egoki antolatzen baitzitan.

Olalana.—Añantza ta onen ondorengo lanak indar aundia izan zuten. Bale-añantzan izen aundi-koak izan genitun euskaldun añantzaleak. Burnilana ere berebiziko indaña artu zuan Bizkaia ta Gipuzkoa'n. Napañoa'n, beñiz, itxasontzi oial, kate ta abar egiten ziran.



Balearen aiantza

GALDEBIDEA.—¿Nekazaritza ta abelgintzak indafik izan al zuten garai onlan? ¿Kairik onenak zein izan genitun? ¿Zein erikin zituan artu-emanak Euzkadi'k? ¿Zertarako zan Brujas'ko Eusko Ordezkaritza? ¿Zein izan ziran olalanik gañantzitsuenak?

BEROGEITABOSGAËN IKASGAIA

ESKUTZA

Napañoa.—Teobaldo'en garaian osatu ta azaldu zan Napañoa'n, Eregeñiaren Legedi Nagusia.

Araba.—1417'g. urtean osatu zuan Gazteiz, Trebiño ta Salbatieña'ko Anaidiak, gaizkileen aurkako 34 arauko agindu sorta.

Laburdi.—Laburdi'ko oiturak aztertu ondoren, 1513'g. urtean, lege biurtu zituzten, gotzai ta apaiz, alkate ta agintari, ta erietako ordezkariak. Bordele'ko Legetxearen babesean jañi zituzten, abek ontzat arturik.

Gipuzkoa.—1375'g. ta 1377'g. urtetan azaltzen dira idatzitako lenengo gipuzkoar legeak. 1397'gañenean 60 lege onetsi zituan Getari'ko Batzar Nagusiak. Geroago, Anaidi Batzañak 207 legekoko sorta osatu zuten, zar ta beñi artean.

Zuberoa.—Zubero'ko legeak, Lestañe'ko Epai-diak onetsi ta azaldu zituan, 1520'g. urtean.

Bizkaia.—1342'g. urtean bildu zan auñeneko bizkaitar oiturak sortutako lege sail bat. 1453'gañenean osatu zan Bizkai'ko Legeñzaña, 1526'g. urtean beñiturik.

GALDEBIDEA.—¿Napañoa'ko Lege Nagusia noiz osatu zan? ¿Ta Araba'koa? ¿Noiz aztertu zituzten Laburdi'ko oiturak? ¿Lenengo gipuzkoar legeak zeintzuk izan ziran? ¿Noiz azaltzen dira Zuberoa'ko legeak? ¿Ta Bizkai'koak?

BEROGEITASEIGAÑEN IKASGAIA

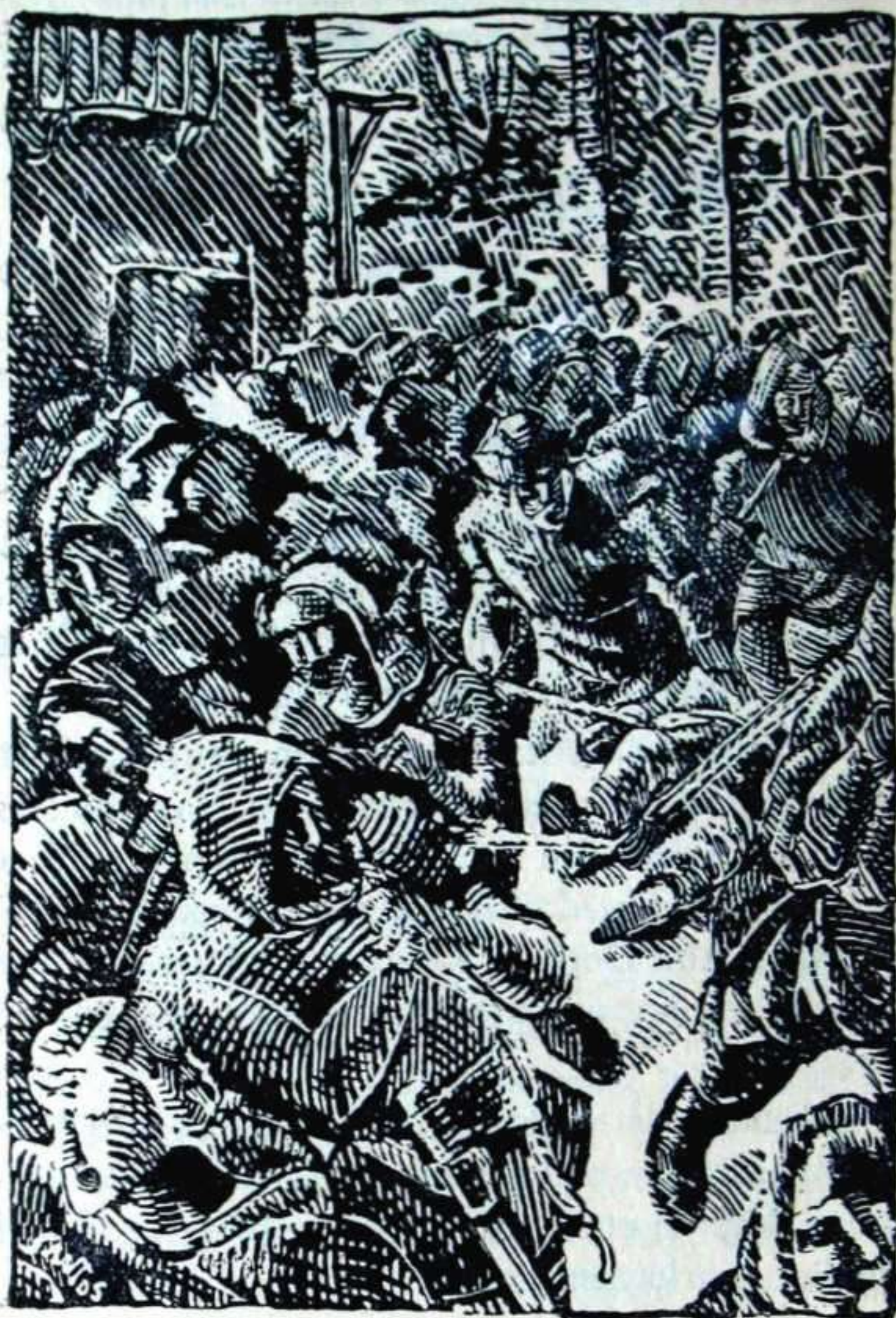
ERLIJIOA

Gurutze-gudateak.—Jesus il zan Toki Doneak sinisgabeen mendetik azkatzeko egin ziranak ditugu gurutze-gudateak. Tibalt I, Napañoa'ko éregearen agintearoko euskaldunak ere izan ziran gudate oietako batean, Tauro Mendia artu zaneke gudaketan asko nabarmendurik. Geroago, Tibalt II'rekin, Tunez'en aurkakoan ere izanak ditugu.

Aita Donea.—Aita Donearekin artuemanik samuñenak izan zituan beti Euskaleña'k. Napañoa'tzaz jabetzeko eskubidea iñori emanik, napar éregeen aurka emandako idazkiak, gezuñezkoak dira. Garai artako Aita Doneak, Kristo gure Jaunagan txit maiteak eta laztan-lasztanenak deitzen die euskaldunai.

Lekaidetxeak.—Euskaleñi'ko yakintza ituñiak lekaidetxeak ziran orduan ere. Antxiña aietako ertiagiriak, kristau etxe aundietako soilaru, ate ta oltz añañietan arkitzen ditugu.

Siniskeriak.—Euskotañen sinismen beroarekin batera, baziran Euskadi'n makiña bat siniskeri ere: sorgin, malo ta ainbat jainkoizunen siniskeriak.



Gaon judutara, tolosaren eskuetan ila (1463 urtean)

GALDEBIDEA.—¿Zein izan zan gurutze-gudateen elburua? ¿Zeintzutan izan ziran euskotarak? ¿Nolakoak ziran Euskadi ta Aita Donearen arteko artu-emanak? ¿Lekaide-
txeak onuretsu izan al zitzaizkion aberiari? ¿Zer izan ziran siniskeriak?

BEROGEITAZAZPIGAÑEN IKASGAIA

EUSKO ZABALKUNDEA

Amerika idorotzea.—Kolon Ameriketaratu baño len, euskaldunak amerikar itxasertza ezaguna zuten, bakalu aiantzara araño juaten baitziran. Kolon'ek Ameriketara eramandako mariñel geienak, euskaldunak ziran (1492). Mari Galanta itxas-ontziak Kosa eusko mariñela zuan buru. Kolon, egin zuana eginda gero, txiro ta baztertirik il zan España'n.

Euskaldunak Ameriketan.—Euskaldunak, amerikar luñalde aundiak jantzi zituzten, europar jakintza ta Ebanjelio'ko argiaren bidez, beste erietako gudariak amerikar gizarajoak il ta akabatzen zituzten bitartean.

Munduari lenengo bira.—Beste euskaldun batek, Elkano'tar Jon Sebasten, Getari'ko semeak, eman zion munduari aureneko bira osoa. Iru urte, amalau egun gutxiago, bear izan zituan. ¡¡Aintza ta ospea euskaldun argiai!!

GALDEBIDEA.—¿Noiz arkitu zuten Amerika? ¿Nola arkitu zuten? ¿Zer egin zuten euskotarak Ameriketan? ¿Nork eman zion ludiari aureneko bira?



Elkano'tar Jon Sebasten

LAUGAÑEN ZATIA
ONDAMENDIA

BEROGEITAZORTZIGAREN IKASGAIA EUSKO ERIAREN ONDAMENA

Gainbera.—Eusko erien batasuna etendakoan, euskal erkiak España ta Frantzia'ren gonetara itsatsita bezela bizi izan ziran. Azkatasunaren jabe izanagatik, lateñi aundi oien mende bezela gelditu ziran.

Albret'eko Jone.—Albret'eko Jone ta Borbon'go Andoni bere senaak, 1548'gn. urtean, Benapañoa'ko legeak zaitzeko itza eman zuten, bertako erege eregin baitziran. Endeka II'ren oñordekoak genitun.

Protestantetza.—Albret'eko Jone zorigaiztokoa, napar erege ospetsu aien oñekoa, protestante egin zan; sartu zuan siniskeri au Bearne'ko bere luñetan, ta Benapañoa ta Zubero'n ere sartu nai izan zuan. Ontarako bide bezela, Testamentu Beña euzkerarazi zuan. Baña euzkoak protestante artzaiak ixil-arazi zituzten eta aben idazti kaltegarñiak ere.

Endeka III.—Jone andrearen semea, beñiro katoliko egin zitzaigun. Frantzia'ko erege egin zuten. Baña Benapañoa ta Zuberoa etziran Koldobika XIII'ren eregetzaldiraño frantzitaekin bat egin.

GALDEBIDEA.—¿Zerk leiatu zuan Euzkal-erriaren gainberakoa? ¿Zer egin zuten Albret'eko Jone ta bere senarak 1548'gn. urtean? ¿Nola sartu nai izan zuten protestantetza Euskadi'n? ¿Nor izan zan Endeka III?

BEROGEITABEDERATZIGAREN IKASGAIA ESPAÑAR EREGEAK

Españar erregeak.—Napañoa, Gipuzkoa, Bizkaia ta Araba errialdeak, espānar erregeak, izan zituzten lateñi buru, nappar errege bezela aurrenekoan ta Jaun bezela beste iruretan. Nappar txanponak egin zituzten Karlos IV, Philipus IV ta V, Karlos V, Philipus VI ta VII'ren izenakin, euzko legeak zaitzeko itza emanaz.

Benapañoa ta Zuberoa.—Napañoa'ko legezko erregeak, azkatasun osoan agintzen zuten, oraindik ere, Benapañoa ta Zubero'n. Erésuna aundi aren azkeneko ondar oiexek bakañik baitzituen beren agintepean.

Jesus lagunak botatzea.—Españi'ko Karlos III'k bota zituan Españi'tik Jesus lagunak. Gipuzkoa'tik ere, Iñaki donea, jaiotako Loiola'ko Etxea utzita, jua beaía izan zuten.

GALDEBIDEA.—¿Añamendiz onuzko euzko erialdetan zer aginpide zuten espānar erregeak? ¿Benapañoa ta Zubero'n nor zan agintari? ¿Nola bota zituzten josu lagunak?

BEŔOGEITAMARGAĒEN IKASGAIA

ĒRI ERAKUNDEA

Erialde edo probintzi buru.—Geienezan, espānar eŕegeak berak ziran Napaŕoa'ko eŕegea ere. Ontara, Espaŕni'ko Karlos I, Napaŕoa'ko IV izan zan. Ta be-roientzat izaten zan Gipuzkoa, Bizkaia ta Araba'ko jaungoa ere.

Endeka III ezkeroztikako Frantzia'ko eŕegeak ere, Benapaŕoa, Laburdi ta Zuberoa'ko eŕege egiten zaizkigu.

Eŕege ordezkotza.—Espānar ta frantziatar eŕegeak, beren ordezkoak izaten zituzten aitatutako lateŕi oietan. Geienetan, jauntxokerian azi ta oitukoak izanik, ezin eraman izaten zuten euskaldunen eŕi-agintea.

Eŕi-ontasuna: Gatzarekikoa.—Philipus, Espaŕni'ko eŕegeak, etzion euzko ontasunari begirapenik izan. 1631'g. urtean gatz-salerosketari eragozpenak jaŕi nai izan zizkion. Baŕna bizkaitaŕak bulartsu jeiki zitzaizkion erasoaldi aren auŕean, ta bai ura zapaldu ere. Saldukeriak bizkaitaŕen buru izandakoak eŕege-mendekoan eskutan jaŕi zituan ordea, ta gizon jator aiek il zituzten Bilbao'n.

Matxinada.—Andik urte batzuetara, espānar eŕegeak, zergamugak Bilbao, Irun ta Donostia'n jaŕi nai izan zituan, baŕna euskaldunak beŕiro jeiki ta zergamuga oiek atzera Ebro'ra biurtu zituzten ar-teraŕoko onik etzan izan.

Zamakolada.—Bizkai'ko Batzar Nagusitako idazkari zan Zamakola'k, gudaritza aldatu nai izan

zuan; baña bizkaitarak aurka jeiki zitzaizkion, ta Euskaleri'tik alde egin bear izan zuan.

GALDEBIDEA.—¿Nortzuk ziran eusko erialdetako buru? ¿Nolakoak izaten ziran etege ordezkioak? ¿Gatzarekikoa zer izan zan? ¿Ta matxinada? ¿Ta zamakolada?

BEROGEITAMAIAKAGAREN IKASGAIA

ERI ERAKUNDEA

Almengaiak.—Eusko erriaren almen osoak, legemena, eragimena, ta epaimena, lengo egingai aien gain zeuden sasoi artan ere. Eusko egingaiak, eregeen ordezkari edo kořejidoreen geiegikeri aurka buruka bizian ari bear izan zuten, alik eta prantziatar matxinada ta karlatar guda ondoren azkatasuna galdu genun arte.

Napar txanponak.—Txanponak egiteko etxe bat baño geiago izan zituan beti Napañoa'k. Azken aldian, bi gelditu zitzaizkion, Iruña'koa ta Donapaleo'koa. Iruña'koa, gure egunetarañoan ezagutu degu, ta Donapaleo'koa, Benapañoa'n, XVII gizaldi arte, orduan Baiona'ra eraman zuten ta.

Baiezkoa.—Esan bezela, Kořejidoreak azkatasun aurka alegiñean bezela saiatzen ziran. Ta eusko legeak aretaz zaitzeko ain beara zan «baiezkoa» eman ala ukatzeko eskubidea kendurik, Erege-Agindu bat iritxi zuan, Gipuzkoa'n, 1766'g. urtean, Bañeda kořejidoreak.

GALDEBIDEA.—¿Zeintzuk ziran eusko almengaiak? ¿Zeintzuk Napañoa'n txanpon egiteko etxeak? ¿Noiz kendu ziguten «baiezkoa» eman ala ukatzeko eskubidea?

BEROGEITAMABIGAÑEN IKASGAIA

GIZARTE ERAKUNDEA

Aundikitasuna.—Guziak aundiki izate oñek, eñi-almen berezi oñek, egin du noski eusko eñia auzo-koen artean añunt ez galtzea. Gipuzkoar Batzaña, bere agintepeko luñaldetan iñolako «titulo» rik erabiltzea debekatzeraño iritxi zan.

Enda edo eñaza gaiztokoak.—Eñaza gaiztoko-tzat jotzen zituzten judutar, moro, agote, ijito ta beste onelako añotzak. Eñi askotan etzieten sartzen ere uzten.

Sendia ta baseñia.—Gizarte aldetik, abenda aldetik eta eñiketa aldetik, sendiari zor dio dan guzia Euskaleñia'k. Ta eusko sendiak, beñiz, baseñiari. Baseñia da eusko gogoaren gordalua.

Jabetza ta lana.—Eusko gizarte erakundeak, euskalduna etxe ta luñen jabe egiñaz sendotzen zuan sendiaren etorkizuna. Zerbaiten jabe, abizenari zegozkion luñen jabe egiñaz, berdindurik arkitzen ziran euskoak bai eskubide ta bai eginbeañetan. Edozeñek zuan nun lan egiña ta nun jana.

Eñuki-laguntza ta osasun-gaiak.—Eñuki-laguntza eñikideen gain egon oi da beti Euzkadi'n, elkartasunik edeñenean. Abeñi edestirako egiterik aintzagañienetakoa bada auxe.

GALDEBIDEA.—Guziak aundiki izatearen onureak. ¿Zeintzuk ziran enda gaiztokoak? ¿Zer ikusteko izan zuten elkatekin, sendiak eta baseñiak? ¿Lana ta jabetza nola eratuak zeuden? ¿Etuki-laguntza zeñen gain egon oi zan?

BEROGEITAMAIRUGAREN IKASGAIA

JAKINGAI TA ANTZEGAIK

Irakaskintza—Euskaleñiak txit ondo begiratu oi zion beti irakaskintzari. Jakinbear lañienik gabe iñor geldi etzedin, batetik besterako ikastolak moldatu zituzten, ta Eliztia ta latiña erakusteko ikastetxe ugariak ziran.

Ikastetxe edo Eskola Nagusia.—Izen aundiko bi Ikastetxe edo eskola Nagusi izateraño iritxi zan Euskaleña, Oñati'n bat, ta bestea, Iratxe'n, orain Eskolapioena dan konbentu zar-edeñean.

Elertia.—Aurēneko elerti kimuak, Lelo'ren Abestia ta Perutxo'rena ditugu. Etxepare'tar Beñat olerkariak, iratxarazi zuan 1545'g. urtean olerki-idazti bat. Geroago, Testamentu Beña euskeraratu zuen, Leizañaga apaiz protestanteak: kristau ikasbideak argitaratu ziran ta azkenik Axular'en «Gero», idazkerarik apañenarekin egindako egijakintza ta zilegizti idaztia azaldu zan. 1690'g. urtean, Aita Lañamendi'k «Eziña egiña» edo aurēneko Euskalitzia argitaratu zuan.

Etxegintzertia.—Toñe, jauregi ta baseñi artean ertiarauz irtenena Oñati'ko Ikastetxe Nagusia da, Pizkunde erako ikusgañi bikaña.

GALDEBIDEA.—¿Irakaskintzari ondo begirutzen al zion Euskaleña'k? ¿Ikastetxe Nagusirik izan al zan? ¿Elerti lan-ik onenak zeintzuk izan ziran? ¿Ta etxegintzertian?

BEROGEITAMALAUĞAREN IKASGAIA ONDASUN GAIK

Nekazaritza.—Eusko nekazaritzan gertaerarik aitagañena, amerikar patata ekartzea izan zan,



Buñilana

edeña ta ugaria izan baitzan gure luñak emandako uzta. Perkaiztegi, ernaniañari, zor diogu ain gauza onuragaña.

Salerosketa.—Brujas'ko Ordezkaritza sortzear-ekin, asko irabazi zuan eusko salerosketak, Beljika, Holanda ta Inglatera'rekiko artuemanak indartu

bait-ziran. Geroago, Amerika'kin artueman aundiak izan zituzten euskaldunak, uruti artan salerosketa arazoa egoki tajutzeko etxe bereziak sorturik, aben artean Karakas'ko bazkun ospatsua.

Olalana.—Burnilanak gero ta geiago indartu ziran, gañantzirik aundiena iritxirik. Gure egunetarantz begiratuta beñiz, izkilugintza ere indartsu nabaitu liteke. Gañera, beste olalanan batzuek, itxasontzigintza aben artean, gañantzi aundikoak izan ziran, ta alaxe dira oraindik ere.

Eriaren Lagunak.—Munibe'tar Xabier'ek, Peñaflores kondeak, Eriaren Lagun Elkarteak sortu zuan. Lan aundia egin zuan elkarte onek Euskal-erri'ko gogo bai ondasun gai alde.

GALDEBIDEA.—¿Eusko nekazaritzan gertaera aitagarri-rik izan ote zan? ¿Salerosketak auñera egin al zuan? ¿Ta olalananak? ¿Zer izan ziran Eriaren Lagunak?

BEROGEITAMABOSTGAÑEN IKASGAIA FRANTZIA'KO MATXINADA

Frantzia'ko matxinada.—Frantzia'n matxinada asi zanean, Frantzia ta España arteko buñuka sortu zan. Oñra, beraz, euskaldunak, bi aldetatik etsaiak dituela ta bi errietako guduozteak etxean sarturik.

Azkatasun izpia.—Donostia frantsesen mende zegola, Gipuzkoa'r Aldundiak, Getari'n bildurik, espanar eregea alde batera utzi, ta, azkatasunik galdu gabe, frantziatar erepublikarekin batzea era-

baki zuan. Gañontzeko euskotañak etzuten ez batera ta ez bestera jo.

Txuñuka'tar Kosme Damian.—Trafalgar'ko guduketan, españar, frantziatar ta ingles arteko buñuka itzal artan, suagaz zankoa zearo ebakia izanagatik, bere mendekoak bulartsu berotu zituan eusko jator onen egite txalogañia aita dezagun.

Foruak galduta. Guziak galtzea izan zan Laburdi, Benapañoa, ta Zuberoa erkientzat, Frantzia'ko matxinadaren ondorena. Indar utsez egin al izan zuan Frantzia'k ori. Gero, Bearne'rekin batera, Bases Pirenées, Auñamendi Bekoa, deritzaion erkian sartu zituan.

GALDEBIDEA.—¿Zer gertatu zitzaien euskaldunai Frantzia'ko matxinadarekin? ¿Zer egin zuten gipuzkoañak? Garai artako euskotar bikain baten egite goragañia. ¿Zer gertatu zitzaien Laburdi, Benapañoa ta Zuberoa erkieri?

BEROGEITAMASEIGAÑEN IKASGAIA FRANTZIATAÑEN ETOÑERA

Frantziatañen etoñera.—Napoleon, Frantzia'ko enperadoreari, Laburdi, Benapañoa ta Zuberoa'ren jabe egin zalarik, Euskaleñi ta españar luñaldeak bereganatzeko gogoa sortu zitzaion.

Etsai etoñera.—Frantziatañak gure luñeratu ziran bezin laster, euskaldunak arpegi eman zioten zapaltzaleari. Napañoa'ko Aldundiak, Muskaria'tik bialdu zieten guda-iñintzia, Muskaria'rañoxe jetxi beaña izan baitzuten. Azkatasun aldezko buñuka gogor



Frantzitaarak

artan, aitatu beařak ditugu, Galduroz'tar Mikel, apaiza, Mina'tar Xabier, ikaslea, Krutxaga, gudularia, ta Espoz Mina jauna.

¡Gudua!—Zapaltzaileen biozgogořeko aginduen beři izanik, eusko buruzagien bizia onenbesteko baten azpitik jaři baitzuten, buřukarik gogořena asi zuten euskoak, prantziatar gudulari ta aben lagun zitezkenak ařapatu ala iltzeko agindurik.

Donostia'ren ondamena.—Donostia prantziatař-en mende erori zala ta, euskoak, ingeles, espařar ta portugaldar gudulagunei dei egin zieten. Garaile iritxi ziran guduozte abek, 1813'g. Dagonila'k 31 zituala, euskaldunen atsegin pozik aundiena sortuara-zirik. ¡Bai atsegin-poza, izu laři ta nazka biurtu ere, lagun usteko aiek baztar guziak lapurtu, emakume gajoak galdu ta etxe ta elizak eře ta ondatzen ikusita! ¡Gau izugarıa, ain gertaera beltza ikusi zuan Dagonila'ren 31'g.! Gudua, 1814'g. urtean bukatu zan.

GALDEBIDEA.—*¿Zergatik sartu zitzaizkigun Euzkadi'n prantzitarak? ¿Nola erantzun zieten euskaldunak? ¿Zergatik ekin zioten buřukarik gogořenari? ¿Nola ondatu zuten Donostia? ¿Noiz bukatu zan prantziarekiko gudua?*

BEŘOGEITAMAZAZPIGAŘEN IKASGAIA ESPAŘAR MATXINADA

Baiona'ko legea.—Napoleon'ek, eta espařiar luřaldeak bere anai Bonaparte'tar Jose'ren mende jar-

tzeko asmoan, Legedi-gai bat egin zuan Baiona'n. Eusko erialdetako ordezkariak, gere lege bereziak legedi beñi artan sartuarazi zizkioten.

Legezañen aurkako erasoaldia.—Fernando éregea frantziatañen mende zegon bitartean, bildu ziran Kadiz'en españar aldunak, beste lege beñi bat onetsirik. Auñe itzetan, eusko legezañen aldeko txurikeriak idatzi añen, lege oiek indargabe uzten zituan Kadiz'ko Legediak. Éregea azkaturik atzera etoñi zanean, eusko azkatasuna beñiro aitortu zuan.

Euskaldunak banakatuta.—Españiañen gisa, euskaldunak ere bi taldetan banakatu ziran: liberalak, beltzak deituak, edo Kadiz'ko Legezaleak, eta éregezaleak, zuriak deituak, edo éregearen indar nagusia aitortzen zutenak.

Espoz-Mina jauna.—Napañoa'ko éregeorde egin etzutelako asañeturik, bere eria salduta, legezañen aurka gogor saiatu zan.

Matxinada.—1820'g. urtean, Riego jenerala altxa ta éregea Kadiz'ko Legedia oniriztera beartu zuan. Ta oña nola piztu zan liberal eta éregezalen arteko guda. Frantziatañak españar luñaldetan sarturik, Kadiz'ko Legedia ankazperatu zuten. Napañoa'ko Fernando III il zanean, 1833'g. urtean, bere lateñiak Isabel alabari utzi zizkion.

GALDEBIDEA.—¿Nola egiña zan Baiona'ko Legea? ¿Kadiz'koak zer ondoren zekarkigun euskotañai? ¿Nola banakatu ziran euskaldunak? ¿Zer egin zuan Espoz-Mina'k? ¿Nola asi ta amaitu zan españar matxinada?

BEROGEITAEMEZORTZIGAREN IKASGAIA

KARLATAR GUDATEAK

Karlatar ta liberalak.—Pernando eregea il zanean, bi taldetan banakatu ziran euskaldunak; karlatařak eta liberalak. Karlatařak, ildako eregearen anai Karlos María Isidro nai zuten eregetzat, esku-bide guziak arenak zirala ta; liberalak, beriz, ildakoaren alaba Isabel zuten eregingai.

Senide buruka.—Euskaleři'ko gaztediak karlatar gudoztetara jo zuan iya osorik. Ta ilabete gutxian 30.000 gudulari zituan emen karlatar alderdiak. Euskaldunak, Karlos'en alde egiñaz, beren lege-zar maiteak zaitzen zituztelakoan, gogor saiatu ziran.

Zumalakařegi.—Karlatar taldeak, Euskaleři'ko semerik argienetako bat, Zumalakařegi'tar Tomas, gipuzkoara, aukeratu zuten guzi-guzien buruzagi. Espanar gudozteak ezin ezer egin izan zuten buruzagi eta gudulari ospetsu onen gizonen aurka. Surik egin eziñean, izkilu mutur zořotzakin burukara botatzen baitzituan gizonak. Bilbao inguratuta zeukatela, antxe zauriturik, egun gutxi baru il zan Zegama'n, Euzkadi osoa aulduta, ezertarako gauza etzala utzirik. 1835.

GALDEBIDEA.—¿Pernando eregea ildakoan, zer gertatu zan Euzkadi'n? ¿Zeñen alde zebiltzan karlatařak eta liberalak? ¿Nork aukeratu zuten euskoak buruzagi? ¿Noiz il zan Zumalakařegi?



Zumalakaíegi

BEROGEITAEMERETZIGAREN IKASGAIA
AZKATASUNAREN AMAIA

Askatasun osoba.—Berberak esandakotatik nabaitzen danez, etzuan Zumalakañegi'k, Karlos Españi'ko eñegearen alde soilik gudukatu. Ari oñetarako lagunduaz, Euskaleñia eskubide osoan jartzeko baizik.

Maroto.—Zumalakañegi'ren ondorengo karlatar gudozteen buruzagia, erdaldun bat, Maroto murziatarã izan zan. Onek, eskeñi, agindu ta gezur bidez, atzipetu zituan euskotañak. Gerge, Sanz ta Karmona, karlatar-buru jator ta leialak ilarazi zituan Lizañan, onela Bergara'ko salketa ziran lekukoak garbiturik.

Legezañaren amaia.—Maroto ta Espartero'k Bergara'ko besarkada oroitgañi arekin, gudua amaitu ta euskaldunen eskubideai labankadarik maltzuñena eman zioten. Urte artantxe, 1839'gañenean, emandako agindu batek, gure eskubideak aitortuaz amildegian jañi zituan. Ta 1840, 1841 ta 1876'gañenetan guzia ondatu ta gaurko kondartxoarekin utzi ginduten.

GALDEBIDEA.—¿Zer asmo zerabizkin Zumalakañegi'k? ¿Zer egin zuan Maroto'k? ¿Nola galdu genuan gure legezañan?

EGILEAREN LIBURUAK

Efonkari (El Valle del Ronkal). Tipografía «La Académica», (Zaragoza). 1927, 294 orrialde. Mañezki ta irudiak. 5 lřko.

Euskel Idazlastefa. Taquigrafía Vasca. Imp. «Serrano». Zaragoza, 1929, 36 or.

Idazkaiak, 24 or. Saneuřia: 3,25 lřko.

Artistas Anónimos. Nuestros pastores. La talla y decoración de la madera, especialmente, la de boj. Motivos decorativos. «Imp. de la Diputación de Gipuzkoa», Donostia. 1930. 16 or. ta 16 irudi. 0,75 lřko.

De arte popular. (El Valle de Efonkari). Arte popular infantil. Tejidos, bordados y cucharas pastoriles. «Imp. Dip. de Gipuzkoa». Donostia. 1930. 16 or. 16 irudi. Saneuřia: 0,75 lřko.

Sabin Euskalduna, Eusko umeei euskeraz erakusteko bigařen idaztia. «Euzko Argitaldaria» Zarautz, 1931. 128 or. Mañezki ta irudiak. 2 lřko.

Historia del País Basko. Historia política. - Organización social. - Cultura científica y artística. - Vida económica. - Derecho. - Religión. - Costumbres. - Expansión exterior. - Bibliografía. «Editorial Vasca» Zarautz, 1933. - Egiñaldi apaindua (Aitua). Egiñaldi merkea: 356 or. Mañezkit a irudiak. 10 lřko.

Resumen Bibliográfico Basko. - Beñat Idaztiak. Donostia, 1933. - 16 or. lřko. 1.

Historia de la Monja Alferez (Doña Catalina de Erauso). Berak idatzita. Mañezki ta irudiak. «Zabalkundea Sorta» 7 zenbakia. «Beñat Idaztiak». Donostia. 1934. 152 or. 4,50 lřko.

Indumentaria Baska. «Beñat Idaztiak». Donostia. 1935, «Zabalkundea Sorta» 9 zenbakia. 147 or. Mañezki ta irudiak. 4,50 lřko.

Euskadi'ko Edestia. «Egia Sorta» 2 zenbakia. 2,25 lřko. 88 or. Umiei eusko-edestia erakusteko liburua.

Euskal-edestia - Historia Baska. Texto de historia baska para enseñarla a los niños. «Beñat Idaztiak». Donostia. 1935. 124 or. ikusgařiekin. 4,50 lřko.

AGERTZEKOAK

El dialecto ronkalés.

Narraciones baskas.

Ximena. (Irakuřgaia).

Índice alfabético de la Historia del País Basko.

Historia de la Civilización baska.

El pueblo basko ante la cultura universal.

El pueblo basko por su independencia.

Geografía física del País Basko.

Tipo y traje de los baskos.

Efonkari.

ZABALKUNDEA SORTA

BALDINTZAK:

IRU IĀBETERO BI LIBURU. URTEAN
1000 OĀIALDETIK GORA.

EGIÑALDI MERKEA: 5 LAURLEKO IRU
IĀBETEAN.

EGIÑALDI APAINDUA OIALEZ AZA-
LEZTUA: 10 LAURLEKO IRU IĀBETEAN

IDAZKOLA TA BANAKOLA

Legazpi, 5' gn

Urutizkiña: 12.910

DONOSTIA

LIT. ALVAREZ IRAOLA - S. SEBASTIAN

Saneuñia 2,25 lko